یاش توركستان

تورکستاننینگ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلیق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنینگ دکابریندان چیقا باشلاغان	مارت 1933	سان 40

که‌چیلیگیمزنی بتیره‌ک
غالبیت یولیغا توشه‌ک دیمه‌کدر

نیچین باسماچیلیق موفقیتسزلیکقا اوچرادی؟ مه‌نه بو سؤالغا بز تورکستانلیلار اعتدال بیله‌ن جواب بیرمه‌لیدرمز. موفقیتسزلیکلیمزنینگ سببله‌رینی بیلمه‌ک هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول کیله‌جه‌کده کیچیرگه‌ن یاڭلیشلقلارینی تکرار ایتمه‌سلیککه یاردم ایته‌در.

بوتون ساویت اتفاقی مملکتنده تورکستان «باسماچیلیغی»ندان داها کینگ وه عموم خلق حرکتی ماهیتنده بر حرکت بولماغان. ایندی بر بوتون بولشه‌ویک علیهداری حرکتله‌رنینگ تاریخیده آز-کوب مفصل تانیشمه‌گه‌ن باله‌مز دیمه‌ک ممکندرکه او حرکتله‌رنینگ هیچ بریسی «باسماچیلیق» قه‌دار ــ بالذات بولشه‌ویک منبعله‌ریننگ توصیف ایتدیکله‌ری وجهله ــ «اجنبیله‌ر حاکمیتیگه قارشو عموم ملت

قارا قومدا باسماچیلیق حرکاتی

(اوز مخبریمزدن)

مشهد ــ 12 فیورال

اوچ کون ایلگه‌ری بو یرگه بر گروپ تورکستان مهاجرلاری کیلدیله‌ر. بولار بوندان 15 کون اول قارا قومدان آجرالیب چیققان یورتداشلاریمزدندرلار. بو تورکستانلیلارنینگ کیلتردیکله‌ری خبرگه قاراغاندا اوتکه‌ن ییللاردا چاچیلیب، تارالوب کیتکه‌ن مجاهدله‌ر قارا قومدا قاپتادان توپلانوب، اوقتوبر آینینگ باشلاری یه‌نه‌دی حرکتکه باشلامشدر. آتا، یاموت وه تکه تورکمه‌ن اوروغلاریدان توپلانغان بو مجاهدله‌رنینگ باشلوغی دوردی موروت نام‌لی بر باتر ایمش. مجاهدله‌رنینگ قیزیل آروات اطرافیدا بولشه‌ویک عسکرله‌ری بیله بولغان توقنشمالاریندا بولشه‌ویک عسکرله‌ری کوب تلفات بیریب، تارالیش وه قاچمشلاردر.

مجاهدله‌ر کوک‌تپه اویاسیدان 150 تویه بوغدای، تونلو اویاسیدان 200 تویه بوغدای ایله که‌زله‌مه (مه‌ته) وه چای آلیب کیتکه‌نله‌ر. بو ماللارنی مجاهدله‌ر قوئوپه‌راتیفلاردان آلغانلار. یه‌نه چین استاسیوندان 200 تویه بوغدای، چای، که‌زله‌مه آلوب کیتیب 2 کون توی قیلغانلار. ارحمان اویاسیله استاسیونداغی قوئوپه‌راتیفلارینگدا آزوق-آوقات نه‌رسه‌له‌رینی توپلاب وه 300 تویه‌گه آرتوب اوردوگاهه کوتورمشله‌ردر. مجاهدله‌ر بوتون آزوق-آوقاتلارینی قوئوپه‌راتیفلارنی مصادره یولیله تدارک ایتمه‌کده ایمشله‌ر.

اوردوگاه کوب یاشرین وه احتیاطلی توتولماقدا ایمش. مجاهدله‌ر اوردوگاهیگه عمومیتله مجاهدله‌ر مختلکه تاشقاریدان کیلگه‌نله‌رنی یاقلاشترماسلار ایمش. حتی تویه‌چیله‌رده مجاهدله‌ر اوچون تاشیدیقلاری یوکله‌رنی اوردوگاهدان بر نیچه چاقیرم اوزاقدا بوشاتارلار ایکه‌ن.

اوتکه‌ن ییل مشهدگه کیلگه‌ن، فقط اولارنینگ بو یرده تورووشلاریگه رخصت ایتلمه‌گه‌ن 14 تورکستان مهاجرینینگ عم بابا یکانجالی اوغلی ریاستنده قارا قومداغی مجاهدله‌رگه توشولغانلقلاری سویله‌نمه‌کده‌در.

Abdulvahap Kara

کوره‌شی ، ماهیتینی حاضر بولماغان («یاش تورکستان»نینگ یوندان
اولکی سانیغا باقیلسین). سفالوف دیکه‌ن بر بولشه‌ویک اوزبیک
«تورکستان شرائطیده صنفی طبقه‌لاش تجربه‌سی» نام مزاقلی بر
مقاله‌سیده ساویت حکومتینینگ تورکستانده «یاساماجیلیق» تهدیدی
آستیدا مجبور قالدیغی گذشت‌له‌رنی ساناب اوته‌دی. بو گذشت‌له‌ر
شوبلاردان عبارت ایدی: محاکمه‌نینگ شریعت بویونچا اجراسی ،
وقفلارنینگ مسلمان روحانیلارینا قایتاریلماسی ، (ملی بورژوآ منبالی
لاری ایچیده‌ن) قوتلی شخصلارنینگ حکومت ایشله‌رینگه تاریلیشی ،
یر اصلاحاتینینگ تطبیقیدان واز کیچمه‌ک («ژورن یاسیونالنوستی» —
«ملیتله‌ر تورموشی» — مجموعه‌سینینگ 2 نجی کتابینی قاراگیز).

بو «گذشت‌له‌ر» اوستیده بر ملاحظه یوروتسه‌ک بونینگ ساویت
حکومتینینگ تورکستانده بوتون «اوکتوبر انقلابی ایده‌آلوژیسی»نده‌ن
واز کیچمه‌سی دیمه‌ک بولغانلیغینی آنگلارسیز. بوتون ساویت اتفاقیدا
هیچ بر زمان ، حتی روس آق قوشونلاری موسکوا وه پترسبورغ
قاپولارینه قادار کیلدیکله‌ری چاغدا هم ، بولشه‌ویکله‌ر بونداغی
گذشت‌له‌رگه راضی بولماغانلار ایدی. اوز ملی استقلالیتله‌ری ایچین
قهرمانچاسینا کوره‌شکه‌ن نه اوکراینا ، نه‌ده قافقاسیا بولشه‌ویکله‌رنی
بونداغی «اوکتوبر ایده‌آلوژیسی»نده‌ن صرف نظر ایتدیره آلدیلار
ایدی.

بونگله برابر بز مغلوب بولوب چیقدیق. سبب نه‌دیر؟ «اوکتوبر
ایده‌آلوژیسی»گه قارشو بونداغی آشکار بر صورتده غلبه چالدیقدان
سونگرادا مغلوب بولوویمزنی نه ایله ایضاح ایتمه‌لیدیر؟

مغلوبیتیمزنینگ سببله‌ری ایکی تورلودیر: 1) بزده‌ن آسیلی بولما
غان ینتفی سببله‌ر ، 2) بر طرف ایتیلیشی بزده‌ن آسیلی بولغان ، فقط
اوز که‌مچیلکله‌ریمزنی بیزه آلماق اقتدارنده بولماغانلیغیمزدان بر طرف
ایتیشنینگ عهده‌سیده‌ن کیلالمادیغیمیز ایچکی سببله‌ر.

ینتفی سببله‌ر: برینچی — بزده قطعیاً عسکری عنصرلار بولماغانلیغی. بزنینگ اوزیمزده‌ن حربی ایشله‌رنی آنگلایدرغان نه بر ضابط ،
نه‌ده بر عسکریمیز بار ایدی. ایکینچی — هیچ بر تورلو قوراللیمیز
یوق ایدی وه هیچ بر یرده‌ن قورال تدارک ایتمه‌ک امکانیده
بولمادی. خوقند حکومتینینگ قافقاس جبهه‌سیده‌ن قایتوب کیله یاتغان
قازاچی قوشون حصه‌لاریدان کلیتلی مقدارده قورال ساتوب آلماق
پروژه‌سیده ایشکه آشیریلیشی آلدیدا هیچکه چیقدی... اوچنچی —
بوتون نقلیات وه مخابرات واسطه‌لاری — تیمر یوللار ، وابورلار ،
تلغراف ، تلفون — تماماً دوشمانلاریمز قولیدا ایدی. بو جهتده‌ن
بر حرکت ایته بیلیش ، حربی کوچله‌رنی تورلو جبهه‌لرگه وقتلی
وقتیده یینتکریب مناسب صورتده قوللانا بیلیش خصوصیداغی بوتون
قولایلیق وه اوستونلیکله‌ر یالغز دوشمانلاریمزغا منحصر ایدی.
تورتینچی سبب — آچلیق وه بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان تورکستان
خلقینینگ آچلیق محاصره‌سی آستیغا آلیناغانلیغیدر. بشنچی — بز ، تورکستان استقلالی یولیداغی بولشه‌ویککه قارشو بوتون کوره‌ش جبهه‌لریده‌ن اوزولوب قالغان ایدیک. خصوصاً حسابغا آلوویمز لازم کیلگه‌ن
اوره‌نبورغ جبهه‌سینینگ یاردامینی تأمین ایته آلمادیق. 1918-1919 نجی
یللاری قیش اورتاسیدا اوره‌نبورغ حربی کوچله‌رینی اوره‌نبورغ
قازاچیلاری قومانداسی هیئتیده عسکری بر انقلاب اجراسی یولیله
بولساده اوز طرفیمزغا قاراتماق یولیداکی تشبثیمز بر خیانت یوزیده‌ن عقیم قالدی... بو خیانتنینگ اوز (تورک) محیطیمزدان قیلینغان
ایکه‌نلیگینی بز یالغز مهاجرتده ، اوره‌نبورغ قازاچی گنه‌رالی
آنوللیننینگ خاطره‌لاریدان بیلیب آلدیق.

ساویت حکومتی طرفیدان قوراللاندیریلغان روس ایشچیله‌ری
وه روس کره‌شینلاری بیله تقویه ایتیلگه‌ن 75 مینگ کیشیلیک روس قوشونیغا قارشو کوره‌شیمیزده مغلوبیتیمزنی ایضاح ایتمه‌ک ایچین یوقا

Abdulvahap Kara

ریداغی سیلەرنڭ هەر بری اوز باشیغا یتەرلك ایمەسمی؟ لاکن
بوتون بو اوستونلکلەرینکە رغماً دوشمانمز بزگە قارشی اویغور
انقلابی تاریخندە اصلا کوروولمەگەن «گذشتلەر» دە بولوناق مجبو-
ریتدە قالمشەدی. گرچە بونك سببی تورکستاندا اویغور انقلابی
ایدەآلوژیسی ایچین «ملی اساس» بولماغانلقدا آقارماق ممکن
ایسەدە، دوشمان طرفدان قویوب کیتلگەن موقعلەرنڭ بەعدن بو-
لدان چقاریلماغانلقینە اوز کەمچیلکلەریمزنڭ سبب بولغانلقینی کور-
مەسلك ممکن ایمەس.

معلومیتمزنڭ ایچکی سیلەری بولغان بو کەمچیلکلەر نیمەلەر-
دەن عبارت ایدی؟ بو خصوصدە آچیق سویلەشیمز کیرەك. قارشیمز-
دا اوززون وە کەسکین بر کورەش توردادر. بزگە ناشتاریدان هیچ بر
کیمسە حریت وە استقلالیت آلیب بیرمەیدر. بولارنی بز اوزیمز
کورەشوب آلالی وە قولیمزدا محکم ساقلایا بیلمەلیدرمز. یاپی-
گیلاجەکدەکی کورەشیمزدە کیچمشنك یاکلیشلقلارینی تکرار ایتمە-
سلك ایچین او کەمچیلك وە یاکلیشلقلارنڭ نیمەدەن عبارت بولد-
ناغینی بیلیشمز کیرەك.

خوقند شهری ایچندە بوروتولدیکی مدتچە کورەشیمزنڭ کوز-
گە کوروونورلك بر هدفی بار ایدی: عصابچیلار خوقند حکومتی
ایچین کورەشمەکدە ایدیلەر. حکومتنك یقیلیشی وە خوقند شهرینك
دوشمان طرفدان ضبطی ایلەن برابر بو کورەشوب تورغان هدفدە
یوقالدی. حکومتنی یەنگیدەن قورماق امکانی یوق ایدی. مختاریتلی
حکومتدەن بحث ایتوبدە، بولشەویکلەرگە قارشی عموم خلق
عصابەینك هدفینی مختاریت ایلە چیکەرەلەیدر، قویماق ایسە سیاساً
موافق بولماس ایدی. لاکن قوزغالغان خلقنك باشندا تورغان
«رهبرلەر» — ایرگەش وە محمد امین قورباشیلار — ملی کورەش
هدفینی یاخشی آگلاب یتمەگەنلەر ایدی. بولشەویکلەرگە قارشی

بولان درجە نشانلاغان خلقدا محکم بر سیاسی یول بەلگیلەمەسدەن
وەلاریك آرقاسیدان کیتەدی. بزنك اساسی کەمچیلکیمز مەنە بوندان
بزنك سیاسی خاملقمزدان، ملی شعوریمزنك سیاسی نقطە نظردن
کوچسز ایکەندەن عبارت ایدی. معلومیتمزنك بوتون باشقا سیلەرینكدە
سببی مەنە شو اساسی کەمچیلکیمزدر.

ساویت حکومتینك یوقاریدا کیتریلگەن — محاکمە ایتلە-
ریدە، شریعت بویونچا محکمە یوروتولوشی، وقفلارنڭ مسلمان
روحانیلاریغا قایتاریلیشی، خودلی شخصلارنڭ حکومت ایشلەرینکە
قاتنیشی وە بیر اصلاحاتینك تطبیقدان وازکیچیش کبی —
«گذشت»لەرینکە بر دقت ایتگن، ساویت حکومتینی بو گذشتلەرگە
مجاهدلەرنڭ ملتی مجبور ایتکەن ایدی.

دیمەك خلق ارادەسینچە ملکنی یاللار بویوچوردیدان بونولای
تولارینیدان عبارت بولغان کورەشنك هدفی محمد امین وە ایرگەش
کبی باشقا قورباشیلارنڭ سیاسی خاملقی یوزیدەن بو اجنبی
حاکمیتنی خلقنك ایستەمەدیکی بعضی بر انقلابی اصلاحات فکریدەن
واز کیچیرمەکلە کینە چیکەرەلەیب قالدی.

بولشەویکلەرگە قارشو کورەشیمزنك ایکی قیرغین بر جاغلدا
عصابچیلار مرکزی بولغان فرغانەنگ هەر بری اوز «قورباشی»-
سی ناماییدان ادارە ایتلگەن آیریم مستقل رایونلارغا بولونگان
بولووی دا برلە کی بیتیشمەگەنلك بیلەن گنە ایضاح ایتلە بیلیر.
حرکتدە ادارە برلکی یوق ایدی. بوتون حرکتیمز ایچین بر سیاسی
مرکز یاراتالماغانلقیمزنکدا عاملی ملی شعوریمزنك کوچسز بولغا-
نلقیدر. «سیاسی مرکزلەر» سوڭرادان هەمدە یوزلو شهرلەردە
بوزلوچە وجود گە کیلمشدر، بەرایلەدە، اونگەن بیلنك اوقوبریدە
علمان بیلك نامایدان تورکستانلیلار قارشیسندا سویلەنگەن معروضە-
دان تاشکند «مرکز» اینك بوخاراداکی مرکزلە رابطەسینك قالدای

Abdulvahap Kara

بر وضعیتده ایکه‌نلیکی خاطرلاییمزدادر.

فرغانه‌ده حکم سورگه‌ن باشباشتاقلق — اونینگ آیریم قوربا
باشی‌لار حاکمیتی آستیدا آیریم مستقل منطقه‌لارغا بولونگه‌نلیگی
— اینه عموم تورکستان اولچوسیده‌ده حاکم ایدی. بوخارا، خیوه
تورکمه‌ن وه باشقا منطقه‌لارداغی مجاهدلر آراسیدا رابطه یوق
ایدی. عمومی‌ملی کوره‌شده بوتون تورکستان‌نینگ برلیگی لازم
ایکه‌نلیگیه خلقیمز او زمان یترلیک درجه‌ده محکم شعور بیلن
قناعت حاصل ایته‌گه‌ن ایدی. آیریم منطقه‌لارنینگ قهرمان مجاهد
لری یالغز اوز منطقه‌لاری اوچون کوره‌شمشلر ایدی. اولارنینگ
فکری ساحه‌لاریدا ملی اولاراق بر تورکستان تصور ایته‌گه‌نلر
ایدی. بو شعور خیلی کیچ — 1922 نچی ییلدا — مجاهدلر گروهی
تورکستانلیک اوزاق چیتکه کوچوروله‌دیگی زمان اویغانمشدر(*)

بز شیمدی بر مجادله آلدیدا توردومیز. او مجادله‌گه حاضر
بولوب توروومیز کیره‌ک. سعیدیمیز یرده‌ن بز عملکتیمیزگه قورتو
لوش کیره آلالماجاقمز. لاکن فکرلریمیزنی ایسکی پارچه‌لانیشلق وه
شاشقینلقلار تأثیرده‌ن قوتقاروومز لازم. یالغز تورکستان ملی برلیگی
کوچلو سورنده آنگلایا بیلدیکمز وه ایشکه آشیرا آلدیمز تقدیر
ده‌غنه بز اوز کوره‌شمزده غالب کیله بیلر وه حریت، استقلالیمزنی
آلا بیلرمز. ملی برلیک، سیاسی وه عسکری رهبرلیکلریمیزده
برلیکنی طلب قیلادر. هر بریمیز — هم آیریم‌آیریم، هم بیرجاماعه
برابرلیکده — اوز شخصی فائده‌مزنی عمومی‌ملی منافعمزگه تابع
ایته بیلیشکه مجبوردرمز.

نه مهندس، نه دوقتور، نه عالم، نه حقوقچی باشقا هیچ بر
تورلو اختصاص بزگه حریت وه استقلالیت بیره آلمایدر، بلکه یالغز

(*) بوگا شاهد اولاراق «یاش تورکستان» نینگ اوتکن ییل آپریل آیندا چیقان
29 نچی — [illegible] باسیلغان «بر اوزبیکی واثیقه»غا باقیلسین. باقلارما.

اوز تورکستانلیلقمزنینگ اونکورو وه چوقور بر تویغوسی، بز وه ملی
تورکستانلیک وجودی گه کیرمکلیکنی بولیدا هر تورلو قوربانغا حاضر
بولوغه بزنی استقلالیتکه ایریشدیره بیلر. برلیک ملی قورتولوشمز
نینگ تورداغنده‌در. کیچمشده بزده بو شعور یا آز بولغان، یاخود هیچ
بولماغان ایدی.

بزنی ملی فاجعه‌گه سوروکله‌گه‌ن وه قیلیه یکمه‌ک اقتدارده
بولالمادیمیز، فقط حر وه مستقل بر ملت حالی یاشاماق ایسته‌ساک
بوحال بیکمه‌گیمیز لازم کیله‌درگه‌ن اساس کمچیلیکیمیز دیمه یوق.

* * *

یه‌نه پاختا اطرافندا

«یاش تورکستان»نینگ 37 نچی سانیدا «پاختا اطرافندا»
دیگه‌ن مقاله‌ده ساویت روسیه‌لنگ تورکستانداغی پاختا پلانینگ بوزولا
یاتلاردا ایکه‌نلیگی سویله‌گه‌ن ایدیک. بزنینگ او زمان تورکستاندا ساویت
پاختا سیاستینی یوروتوچیلار حرکتده کوروله‌گه‌نده بولغان شاشقینلیق
آدیملاردان چقاریب اورتاغا قویدیمیز بو مسئله بوکون بوتون
شوولی بیله‌ن اوزینی کوره‌سه‌توب تورادر.

تورکستان پاختا اونومینی توپلاش ایشلری بیتدی. نتیجه وه
بو نتیجه‌لنگ ساویت روسیه طرفیدان قانداق قبول ایتیله‌گنلیگی‌ده
قولیدا تورادر. پاختا تیرم ایشلرینی بولونلاری تپریش اوچون قو
یولغان سونگ مهلت 20 نچی ده‌قابر ایدی. بو تاریخگه قادار آز
کوپ فعالیت کوره‌سه‌توچی رایونلار ایشلرینی یوزده 80-82 بجه‌ره
گه‌نلر. 60 حتی 40،50 دا قالغان موسسه، دائره، رایونلاردا
کوبدر.

مثللی دنیا تاریخینینگ فرعونلار دوریغا دائر حکایه‌لریده‌گه
اوقودیغمز ساویتلار روسیه‌سی استعمار سیاستیگه قارشی یالغز تور

Abdulvahap Kara

کسان اهالیسی. تورکستان دهقانی که ایسه تورکستان تورا‑
قیدا عصیان ایتمه‌کده‌دیر. بو استثمار سیاستی بالخاصه تورکستان
خلقینینگ اجتماعی قوردولوشی وه اقتصادی منافعی بیله‌ن که ایمه‌سی
مملکتینینگ طبیعی شرائطی وه موجود امکانلاری بیله‌ن‌ده قارشی
قارشیغه کیتمه‌که‌ده‌دیر. مسئله‌که احتراصسز یاقوجی متخصص گورو‑
لهرینینگ کوزیدن کوروب، بیطرف تکشیروچی عالملرینینگ کوزیدن
سویله‌ویکله‌دی بو نقطه بو کون قزیل روس ایمپریالیستلارینده
کوزلهریگه کیره باشلادی. بونگه برابر اونلار بو اورو غیر طبیعی
سیاسه‌تلرینینگ طبیعی وه اقتصادی قانونلاره ضدیتیندن توغان مانع‑
لاریغه قارشی کوره‌شمه‌که مجبور بولادیلار. بیر طرفدان تورکستان
خلقینینگ اجتماعی وه اقتصادی حیاتی طلبیله تورکستان
دهقانی طرفیدان ساویت روسیه باخته سیاستیگه قارشی کوروب
بیلمه‌کده بولگان مقاومتی زور بیله‌ن، ایکنچی طرفدان تورکستان
توپراغینینگ، طبیعی شرائطینینگ کوره‌شمه‌دیگی مقاومتی تورلو علمی
حیله‌لار بیله‌ن ینگه‌گچی بولادیلار.

تورکستان باخته ایککینده‌گی اونوم آزالوینینگ تورلو تورلو
خلق نتیجه‌سنده، تورپاق ترکیبینینگ بوزیلوی، کوچسزلانوی
آرقاسیدا چیققان بیر حدده بولغانلیغی، بو تورپاقدا باخته ایکیشینگ
تاروب آلدیغی ماده‌لارنی قایتاروب بیروب بیر طبیعی بولیله کو‑
جیتریلمه‌گه کوچه باخته اونومینینگ اساسلی صورتده آرتیریلیشی ممکن
بولماغانلیغیدا نهایت قزیل روس متخصصلاریغه‌دا آنگلاشیلدی.
آخیردا ایشینگ بو جهتینینگ زور بیله‌ن بارمایدیغانلیغی قناعتی اونلار‑
دادا حاصل بولدی. اونینگچون‌ده بو کون بیر نیچه آی اوّل قادار
ساویت غازیته‌لاری بیتلاریمی بیروب کیلگه‌ن «باخته‌دان باشقا ایکین
تیریلمیسین» شعارینینگ یریگه «ایکین جنسلرینینگ آلماشوی باخته
اونومینی آرتیریشنینگ اساس عامللاری» دیگه‌ن فکرلار تونا باشلاغان.
ایسکیده‌گی قاپسی ایککینی قوروروب یریگه باخته ایکه‌ریش، وه بو

صورتله باخته بیداغیلی کیگه‌یتیش ممکن بولور، دیگه‌ن سؤالینگ
یریگه‌ده قاپسی بیر ایکین جنسی باخته بیله‌ن آلماشوداغنا فائده‌لیراق
بولور ایکه‌ن، قاپسی ایکین جنسی باخته‌نینگ یریده‌ن تاروب آلدیغی
ماده‌لارنی بیرگه بیروب اونی کوچه‌یتیریشگه کوبره‌ک یارار ایکه‌ن؛
دیگه‌ن سؤاللار توغقان.

بولینه‌ویک روسلار بو کون بالخاصه طبیعی شرائط نقطه نظریدن
بولغانی بولادلار قیلدیریش مجبوریتینی حس ایتمه‌کده بولسالاردا
اونگه خلقی اقتصادی وه حیاتی منافعینینگ ایجاب ایتدیردیگی بیر قانچا
نقطه‌لاردی زور بیله‌ن ینگه آلوویغا حالاًدا آیاتوب حرکتلارینی
او استقامتده آلوب بارماقدا. بارچه بو حرکتلار عبثدیر. چونکه
خوجالقینینگ طبیعی قانونلاریغا اویمه‌گه‌ن هیچ بیر نرسه زور بیله‌ن
کیچیب کیتیرلیی بیر صورتده اوزاتا آلمایدیر. اوکیچ وه بیر علمی
قالداق مجبوریتده‌دیر. مه‌نه زور بیله‌ن یوروتولوب کیلگه‌ن بیر خوجالق
سیاستینینگ نتیجه‌سی‌ده قولدا تورادر.

اورتا آسیا بیوروسی 23 نچی ده‌قابرداغی تولایینده بو یلغی
باخته ایکیش وه یغیش نتیجه‌سینی مذاکره ایتوب بو خلده قرارلار
بیرگه‌ن. بو قرارلار اوستیدا بوزه‌گی که بیر کوز کیزدیریش اوزی
تورکستاندغی ساویت روسیه زورلاما باخته سیاستینینگ قاندای
وضعیتده یقلغانلیغینی بوتون آچیقلیغی بیله‌ن کورسه‌توب بیره‌دیر.

تولایینش اورتا آسیا جمهوریتلریده‌ن هر بیری اوستیدا
آیریچا توختاب او یرده‌گی باخته اونومینیریمی ایشلرینینگ حالینی
کورگه‌ن.

اورتا آسیا بیوروسی ساویتلار روسیه‌سینینگ اساس باخته‌چی
مستملکه‌سی ساناگان اوزبکستاننینگ اوتکه‌ن یلغی قارامغاندا آرتیراق
باخته چیقارغانلیغینی قبول ایتسه‌ده اوننگ بو یل اوچون کورسه‌تیلگه‌ن
بلانینی بجهره آلماغانلیغیدان شکایت ایته‌دیر. باخته ایکین یرده‌گی
اوسوش نسبتی ایله اونومده‌گی آرتیقی قارشیلاشتیرغاندا بو بلانی

Abdulvahap Kara

بەجارە. آتقالغاننىڭ بە دېمەك بولغانلىغى آنگلاشىلادر.

اوزبېكستاندان بوقارى چىرچىق، شەھر سبز، آق دريا، تو
رايونلارى قارا تاختاغا يازىلغان.

اورتا آسيا بيوروسى قرارى عموميتلە تورکمەنستانداغى پاختا
تويلاش ايشلەرىنى حتى اوتكەن يىلغا نسبتاً آرقادا تاپادر. تورکمە
نستان 15 دەقابرغا قادار پاختا تويلاش ايشىنى يوزدە 64,7 گە
يېتكەن بولغان.

تورکمەنستانلىك چارجوى، دەناو، ساوات وە قاراب رايونلارى
قارا تاختاغا يازىلغان. بوندان تاشقارى داش حاوز اوکروگى دە
کەرکى آطرافداغى پاختا رايونلارى وە يول آلان رايونىنىڭ کوب
آرقادا قالغانلىغى آيرىچا قيد ايتىلگەن.

تاجيكستاندا اوز وظيفەسىنى اوتكەن يىلغيسىداندا آز بەجە
رىب اورتا آسيا بيوروسى ناراضى قيلمىشدر. پاختا تايارلاش ايشىنىڭ
سوڭ مهلتى بولغان 20 دەقابرغاچا پاختا تايارلاش ايشى يوزدە
80,6 بەجەرىلگەن.

تاجيكستان قىزىل مازار وە آرال رايونلارى قارا تاختاغا
يازىلغان. جىلى كول، ياوماق آباد، قورغان تپە، كان بادام وە
خوجند رايونلارىنىڭدە ايشلەرىنى قاناعاتسىزلىق درجەدە بەجەرمە
گەنلىكلەرى كورسەتىلەدر.

قرغىزستاندا اوزگند، قارا قالپاقستاندا جيمباى رايونلارى
قارا تاختاغا يازىلغان.

قارا تاختاغا يازىلغان رايونلار غەللە وە فابريقات كەبى حياتى
احتياج مادەلەرى بىلەن تأمين ايتىشنى توختاتىش بىلەن تهديد ايتىلەدرلەر.
معنە ساويت بوتوكولو پاختا سياستىنىڭ تورکستان خلقى نقطە
نظرىدەن حقيقى كورونوشى وە تورکستان خلقى، دهقانىنىڭ جان
چيكيب كورسەتدىگى مقاومتنىڭ اصل حكمتى. ايجاب ايتدىگى زمان
بو تدبيرنى بوتون تورکستان خلقىغا قارشى تطبيق ايتمەبەجە كلەرنى

هيچ كيم تانمى ايە آلمىدى. بو آرتىر قتار رايونلار اهاليسىنى ايشە
يېكلەرى كەبى قوللۇق قيلغانلارى اوچون مرحال آچ، يالاڭاچ
قالدىرىشقا كىرىشەجەكى توشونكەن قاتلى روس ايمپرياليستلارى
بر پچە سنە اول مينى معلود بىلەن بوتون تورکستان خلقينى آچ
قالديريب ميليونلاردان آرتيق تورکستانلىنىڭ اولىمىنى يېرگەن قدە قادار
وحشى عذاب، انسانى اويات توپعوسى کورسەتمەگەن ايدىلەر.
اونلاردا نە بوكون وە نەدە كىلەجەكدە بوندای بر انسانى اخلاقنىڭ
وجودىنا ايانوتدا بولمايدر. بونى جوده ياخشى بيلگەن تورکستان
دهقانى اڭ آغىر ظلملەرگە قاتلانىب سوزىنلە بولساقا هيچ بولماغاندا
اوز حياتى امكانىنى ساقلاب قالىشقا اورونەدر.

اورتا آسيا بيوروسى قارارى ايشىنى توقوق بەجەرمەگەن رايو
نلارغا قالغان پاختانى، كوسەككى تويلاب سراانجام ايتمەگەنلەرى
تقديردە اونلارنىڭدا قارا تاختاغا يازىلغانلار معاملەسى كورەجەك
لەرىنى بىلدىرەدر.

اورتا آسيا بيوروسى پاختا بىلەن سايلىش ايشوجىلەر، پاختانى
ياشىريب قالوجىلارغا قارشى شدتلى تدبيرلەر كورمەك وە بوندايلار
حقدە محاكمەلەر قيليب عيدارلارنى جزالاندىرماق ايشىنى ملى
جمهوريتلەرنىڭ فرقە مركزلەرىگە تاپشيرادر.

بر وقتلەر ساويت حكومتى تورکستاندا قولخوز وە ساوخوز
لار تشكيلىنى قيشلاق خوجالىغنى سوسياليزە ايتىش ايشى بىلەن بر
قانلارنا پاختا مسئلەسىنى دە اساسىدەن حل ايتىشكە يارايدرغانىنى توشو
نار وە اميد ايتەر ايدى. بوكونگى نتيجەلەر بو اميدنىڭ تام تسكە
ربىلى كورسەتىب تورادر. بو تشكيلار بوكون پاختاچىلىق ايشلەرىنىڭ
اڭ كىريدە قالغان شعبەلەرىنى تشكيل ايتەدرلەر. معنە بو حالدان
شكايت ايتوجى «پراودا ووستوكا» غازيتاسى «بز ميكلەرجە قولخوز
لار توزدوك فقط اونلارنى اوز ايش وە مافعمزغا يارارلق بر حالغا
توبا آلمادق» ديدىگى كەبى اورتا آسيا بيوروسىدە بو تشكيلارنىڭ

Abdulvahap Kara

بەگیدەن تیکشیریلیب داوللارنی بایلار ، موشتومزورلار ، ماهیتی آق
قیلوچی عنصرلارنینگ اوزلاشتیریلیشی اورمەدەن ، او یەردەکی
اداره ، فرقه وه همکارلار اتفاقی تشکیلاتلارینی مقصدغا موافق
ایتیش اوچون بر حالغا قویوش کیرە کلگەندەن بحث ایتەدر.

ایستەر دیرایوندا ووشتوکا ، ایستەرسە اورتا آسیا بیوروسی
ایشکیدەکی کەبی موشتومزورلار ، بایلار ، تورکستان ملیتچیلەری
ایمەس اولارنینگ منفعت وه کوره‌شلەرینگە اریوب کیتکەن ووجدان
سیز وه ناموسسیز ، فرقه اعضالاری برباداچیلاردان بحث ایتەدرلر.
اولارنی عملایەدرلار ، قولخوز تشکیلاتی ، اداره سی ، قیشلاق وه
رایون شورالاری وه او دایره‌لەرده‌کی فرقه هم همکارلار اتفاق
لاری تیکشیریلیب صنفی عنصرلاردان تازالاناقچی وه حیدر
لاری مسئولیتگه تارتیلاقچی بولادرلار.

بو موفقیتسیزلیکنینگ اینگ عدلی بیری دهقانلارنینگ برلاشتیریلمه
سەدەن توقتان قولخوزلار بولماسدان ساویت حکومتینینگ اوز
لدا بر ساویت دولت مؤسسەسی حالیدا اداره ایتیلمەکدە بولغان
ساوخوزلار (دولت خوجالقلاری)دا یەنەده یامانراقدر.

تورکستاننینگ بولشەویک روسلار طرفیدان اورتا آسیا دیب
آتالغان قسمیدە آلتی بویوک ساوخوز قارا تاختاغا یازیلغان. بو ساو
خوزلارنینگ ایشلوقلاری مسئولیتگه تارتیلیب ، اداری ، فرقه وه صنفی
تشکیلاتلارینی تفتیش وه تدقیق ایتیش قراری بیریلمشدر.

مانه ساویت روسیه‌نینگ تورکستاندا یانگی سیاستی آطرافیدا
یورگوزگان اقتصادی وه سیاسی تجربەلرینینگ ایندیکی نتیجەسی: بو
یولگەده اینگ آغیر قسمی تورکستان خلقی ، دهقانینگ اوموزیغا
توشوب تورادر. بو کونگەچه ساویت روسیه یانگی یاللانی اوچون اوز
غللەسیدەن محروم ایتیلیب کیلگەن تورکستان دهقانی ایمدی آچ
وه یالانغاچ قالدیریلماقچی یعنی بر دها 1918 نچی یلی آچلیغی
قارشیسیدا توردر.

فقط قزیل روس ایمپەریالیستلاری آچیق بلمەیدرلەرکی یانگی
سیاسەتنینگ بو قسمیده زور بلەن یوروماییدر. نهایت بو جهتده
اقتصادینگ کوچلو قانونلاریغا بویون سونمەک مجبوریتیدە قالاجاقلار
دیر. بو کورەشنینگ حیاتی منفعتی بلەن باغلانغان تورکستان خلقی ،
تورکستان دهقانی بوندای تهدیدلەر بلەن حیاتی بولغان ، ملی
ایشلەسیدەن ، یانگیغا قارشی کورەشیدەن تایماییدر. او بو کورەشنی
ملی طریقینگ سونگ مرکلیگەچه آلیب باراجاقدر. تیمور اوغلی

* * *

تورکستان دهقانی ایشلەرده تیشلەمەک یانبر

تورکستان ساویت غازیتالاریدا باسیلیب تورغان بعضی خبر وه
مقالەلاردان ساویت حکومتینینگ تورکستاندەغی استعمار سیاستینینگ
بارغانسارای اویاتسیزلیقنینگ سونگ حدیگە یتمەکدە بولغانلغی کورونوب
توراددر.

موسقوا بولشەویکلەری «یانگی استقلالیتی»گە ایریشمەک، یعنی
روسیەنی چیت اولکەلەردەن یانگی ساتوب آلاق مجبوریتیدەن قوتول
ماق مقصدیلە یللاردان بەری تورکستان دهقانیغا پختادان باشقا نرسه
ایکتیشنی یاساق قیلیب اونگا زور بلەن پختا ایکتیرمەکدە ، پختا
محصولاتینی هیچ بهانەسیز، بر تونەمیسیده قویماسدان روسیە
گە تاشیماقدادر. تورکستان خلقینینگ اوز ماکلالاری بیرلە یتوشدیریب
هر یل میلیونلارچا تونلاپ ساویت حکومتیگە تاپشورماق مجبو
ریتیدە قالدیغی پختاسیدان غایت حزلی بر قسمیدە اوز احتیاجیگه
صرف ایتیش حقیدان محروم ایتیلدیگی «یاش تورکستان» نینگ بولتون
غی سانلاریدا یازیلیب اوتکەن ایدی.

«قزیل اوزبکستان» غازیتاسینینگ 1932 نچی یل 30 نچی
دەقابر سانیدان ساویت حکومتینینگ بولتکەبی مسخرەلقلارینی عملی
هم دوام ایتدیریب تورغانلغی کورونەدر. غازیتالاردان آنگلاشیلغانیغا

قاراغاندا تورکستاندان پاختا تویلاماق ایچین ساویت حکومتی بونی
ایتمه‌دیگی چاره قالدیرماغاندیر. پاختانی «نابود» قیلوچیلارغه قارشی
کوروشگه بوتون حکومت وه فرقه آپاراتی، مطبوعاتی سفربر ایتیلگن
آلغان. حتی کوچه‌لرگه خصوصی سه‌په‌تلر قویدورولغان. بولار
چیلار یولدا کوزلریگه کورونگه‌ن پاختا توکونتولرینی بو سه‌په‌تلر
گه تویلاماقغا مجبور ایتیلگه‌نلر.

بو قاریدا کورسه‌تیلگه‌ن غازیتاده بو غازیتانیک بر مخبریدا یوبون
لاردا «پاختالارنیک چوکونی وه یوقالیشیغا قارشی مطلقا کوروش
یوق ایمیدان، «قومسومول تشکیلاتینیک اوزینی بو جبهه‌ده سفربر
اعلان قیلماغان ایمیدان، «اویلاردا پاختالارنیک هر بر تورله‌ک
استعمال قیلینیشی ایمیدان، «پاختانی دیوارلارغا آسوب نابود قیلیش
که‌بی احواللار» دوام ایتمه‌کده اولدوغیدان، «دیوارلارغا آسیلغان
پاختالار پایقوم، دایقومسومول وه باشقا تشکیلاتلاردا هم بار»
ایکه‌نلیگیده‌ن، یاتوب یاقیلیب شکایله بحث ایته‌رکه‌ن، «حتی حال
آباد قیشلاغیداغی بدل اوغلی دیگه‌ن سرتراش چیگیتلی خام پاختانی
ساچ ساقال قیرغانیدا ایشله‌ته‌دی. اوندا چیگیتلی پاختالار تاپیب
آلدی.» «... توکولگه‌ن پاختالارنی یرده‌ن تیریب آلیش ایچین
تیارلانغان یشیکلر مطلقا پاختا کورمه‌یدیر. قومسومول وه پیونه‌رلر
توده‌سی فرقه مرکز قومیته‌نیک پاختانی یوقچیلیقغا قارشی کوره‌شو حقیداغی
قراریدان مطلقا اوز واقتدا توراتدرلار» دیه‌ده‌ک، بوتون ساویت تشکیلات
لارینی «پاختانی اوز کیره‌کلری اوچون ایشله‌توچیلرگه قارشی
چاره» کوروشگه چاقرادی.

پاختا تویلاماق خصوصیده، تورکستان خلقینی بو درجه ته‌نگه
کیتیرگه‌ن، اوگا بو قادار آغیر یوکله‌ر یوکله‌گه‌ن ساویت حکومتی
او خلقغا قارشی اوز وعده‌سینی، یوقچی قای نتیجه‌ده اونوتمه‌کده،
اوگا نیمه بیرمه‌که‌ده‌دیر؟ بر دفعه، بوتون تورکستان خلقی پالیز

موسقوا بولشه‌ویکله‌رینیک تورکستانغا کیتیریب بیره‌جه‌کله‌ری ارزاقغا
قاراب قالغان. چونکه او، اوزینگ کیره‌کلی ارزاقی یتیشدیره‌ک
حقیدان محروم قیلینغان.

ساویت غازیتالاریغا قاراساگر موسقوا بولشه‌ویکله‌رینیک «پاختا
استقلالینی» گه ایریشوده یگانه استناد ایده‌یگله‌ری تورکستان پاختا
چی قولخوزلاری، پاختاچی دهقانلارینیک‌دا آزوق‌آوقات وه باشقا
ضروری تویومله‌ر ایله تامین ایتلمه‌ی یاتقانلیقلارینی کوره‌میز. موسقوا
بولشه‌ویکله‌ری تورکستان خلقیغا امکان خارجیده طلبله‌ر یوکله‌توب
اوز بویوروقلاریغا توشکه‌ن وظیفه‌نی هیچ به‌جه‌رمه‌یدیله‌ر حتی ایشله
مه‌یدیله‌رده.

«قیزیل اوزبکستان»نیک عینی سانیدا دهقانلارغا آزوق‌آوقات
وه باشقا تیریکچیلیک اوچون ضروری نرسه‌له‌ر بیریلمه‌ی یاتقانلیغیدان
شکایت ایتیله‌دیر. «یاتومان رایونیداغی پاختاچی قولخوزلار اوچون
اینگ ضرور بولغان 30 مینگ 20 کیلوغرام یاغ اورنیغا فقط 6702
کیلوغرام بیریلدی. 92 مینگ 600 کیلوغرام قند حسابیدان 3 آیدان
بیری بر غرام هم بیریلمه‌دی. شو قاتاردا 7 مینگ 702 کیلوغرام
چای هم یوق بولوب کیتدی.» دیله‌دیر. «مطلوبات قوئوپراتیسه‌لا
رینیک هه‌مه‌ه تارماقلاریدا VKP(b) (عموم ساویتلار اتفاقی قومونیست
فرقه‌سی) مرکزی قومیته‌سینیک سینتابر پله‌نومی قرارلاری ایشکه
آشیریلماغان.» «حتی اتفاق تشکیلاتی هم سودا شعبه مدیری: قوئو
پراتیا سیستیمه‌ده، پله‌نوم قرارلاری ایشله‌ته‌دیمی؟ دیگه‌ن سوراقغا
«مه‌ن اونی بیلمه‌یمه‌ن، چونکه خبریم یوق. مه‌ن‌ده‌ن فقط سودا ایشله
رینی سوراش کیره‌ک» دیب جواب بیرگه‌ن ایمش. غازیتا مخبری
بو قاریداغی شعبه مدیرینیک بر عادی فرقه اعضاسی ایمه‌س، حتی
فرقه مرکزینیک بیورو نامزدی بولا توروب‌ده بونداغی جواب بیرگه
نلیگیده آچینلانادیر. لاکن او شعبه مدیری باشقا تورلو مثبت جواب
بیریش اقتدارینده بولماغانلیغینی پاختی بیلمه کیره‌ک. چونکه ایش

Abdulvahap Kara

باشدان بوزوق. تورکستان قوقوبر انقلابیگە موسقوا اوکتابریکیدی
یتەرلك قادار مال بوراقماغاندان سوڭ تورکستانداغی شعبە سبیرونی
ە قادار فرقەچی بولسا بولسون بوندان باشقا جواب بیرە آلمایدر
جانلاری

• • •

ئەرمەنی مسئلەسی

I.

«یاش تورکستان»نڭ اوتکەن ساندا استانبول غازیتاسی «جمهوریت»دەن آلوب یازدیغمز بر تورك دیپلوماتینڭ «ئەرمەنی مسئلەسی» حقنداغی یازانی، یردە، «پوسلەدنیە نوووستی» غازیتاسینڭ (15 فیورال ساندا) «ئەرمەنی دائرەلەری»نڭ قافقاس استقلالچیلاری بلەن یاقینلاشوغا تایا «قبیلداماسی» حقنداغی خبری وە بونی متعاقب ایکی بیوك ئەرمەنی سیاسی لیدەرلەریدەن بیری بولغان خاتیسوفنڭ بوڭا جواب اولاراق بیرگەن ایضاحاتی («پوسلەدنیە نوووستی» غازیتاسینڭ 19 فیورال سانیغا باقیلسین) — بولارنڭ یازیشی «ئەرمەنی مسئلەسی»نی بر درجەگە قادار حاللی بر حالغا کیرمەدی. بو سببدەن «یاش تورکستان» صحیفەلارندا بر تورکستانلیلارنڭ بو مسئلەگە قاراشیمزنی یازوب اوتمەك ایستەر ایدیم.

بزدە تورکستاندا ئەرمەنیلەر یوق آزدر. انقلابغا قادار اولارنڭ سانی تورکستاندا یالغز بر نیچە اون مینگدەن گە عبارت بولوب، اولارنڭدا کوبی تورکستاننڭ تورکمەنستان قسمندە یاشار ایدی. بزدە ئەرمەنی مسئلەسی یوق ایدی، حاضر هم یوق وە بولا آلمایدر. دا، بونڭلە برابر بو مسئلە اوستندا یازیشنی لازم دیب تاپدومنڭ سببی، بو ئەرمەنی مسئلەسینڭ، اوتنگ ایکی بیوك تلقین ایشوچیسی سانالادرغان روسیەنڭ تورکیەگە وە عموماً تورکلەرگە قارشی سیاست قوراللارندان بیری بولوویدر. حتی ساویت حکومتیدە ئەرمەنی

ئەلەردەن وە اولارنڭ تورککە قارشو عصیانلاردان 1918-1919 نچی یللاردا ازبك تورکستاندا تورکستان تورکلەریگە قارشی استفادە ایتیلگەن اوردو تشکیلاتی، ایسکی روسیەنڭ مهاجرلەریدەگی روسلار تشکیلەدەگی قالدیقلاری (بقیەسی) ایسە بو «ئەرمەنی مسئلەسی»دەن، اسلا کوزە آلادیغلاری «تورکچیلك»گە قارشی استفادە ایتیشدەن عملی هم وازگیچمەمشلەردر. ژارەوالدا دیگەن بر ئەرمەنینڭ «تورکیە وە پان تورانیزم»(*) (پاریس، 1930) اسملی یالغانچیلق وە پروواقاتورلقدەن عبارت کتابچەسینڭ روس مهاجرلاری مطبوعاتی طرفندان قالدای قارشو آلندیغی بوڭا آچیق دلیلدر... بو وقعەلار بز تورکستانلیلارنڭ «ئەرمەنی مسئلەسی»گە، هیچ بر محلی منفعتلەریمزنی قالماسدان، عموم تورکلك باقیم نقطەسندان کیریشمەگیمز اوچون یەترلك قادار اساس بولا آلادر. ایشتە «وولی تورکستان» («آزاد تاغلی») صحیفەلارندا (1919-1921 نچی یللاردا، تفلیسدە)، ایشتە اوز طرفندان اداره ایتیلگەن «تورکچە مشفق» غازیتاسندا (1920-1921 یللاردا، تفلیسدە)، ایشتە «قافقازا» («قافقاس تاغلیلاری») مجموعەسندە (پاریس، 2 نچی وە 3 نچی سانلاری) هەمدە فرانسوزچە «اوروپا‌ئەلق قیندان» مجموعەسندا (1922 نچی یل آپریلدەگی 4 نچی سانی ایلە 1923 نچی یل یانواردەغی 13 نچی سانیغا باقیلسین) «ئەرمەنی مسئلەسی» حقندا یازار کەلدیم. مەن بو مسئلەگە عینی عموم تورکلك نقطۀ نظردان یاناشقان ایدیم.

اوز ایچندە، هیچ بر تورلو «ملی مسئلە»گە تحمل ایتمەگەن، انقلابدا مختاریتنی یاواش یاواش یوق قیلغان، اوقرایینادا اوقراینچا، شرقی سوبیلەشنی یاساق قیلغان، روسیەدەن داغاکوب مدنی بر

(*) بو کتابنڭ تنقیدی وە وازگوواندا یالغانلارینڭ یوزەگە چیقاریلیشی محمد امین رسولزادەنڭ روسچە «پان تورانیزم حقندا» اسملی رسالەسندە (پاریس، 1930) وە مجیم اوغلی، انقلاب ماسنا مکتوب ـ مصدر (26 یانوار 1930 نچی یل، 73 ساندا) باقیلسین.

مملکت بولغان لەھستان اوچون (قافقازیا وە توركستان حقوقدا سویلەمەكدە آرتقچادر) «مختاریت» سوزینی ایشلەتمەكدە ایكەنەرگەن ایسکی ایمپەراتورلق روسیەسی، بویوك جهان محاربەسی باشلانغاندان اول اوزون زماندان بەری «توركیە چیگەرەلەری ایچیدە مختاریتلی ئەرمەنستان» پروژەسینی ئاشوب یورگەن ایدی.

1913 نچی یلدا روسیە تشبثی بلەن روسیە، ایتالیا، آوستریا، مجارستان، فرانسە وە انگلتەرە وكیللەریدەن مركب آیریم بر قومیسیون وجودگە كیلتیرلگەن ایدی. بو قومیسیون روسیەنیڭ تكلیفی ایدیكی — ارضروم، وان، بتلیس، دیاربكر، خاربوت وە سیواس ولایەتلەریدەن عبارت — «مختار ئەرمەنستان» پروژەسینی قبول ایتمشدی.

بو پروژەگە نظرًا «مختار ئەرمەنستان اولكەسی» بر خرستیان عمومی والی (گەنەرال غوبەرناتور) نامایندەدان اداره ایتیلەلی، تورك محكمەسیدەن آیریم اوزیگە مخصوص بر محكمەگە، آوروپالی ضابطلار قوماندانسیدا پولیس وە ژاندارما تشكیلاتیگە ایگە بولغالی ایدی. ایتالیا ایلە بولغان طرابلس وە بالقان محاربەلاریلە چارچاغان ایسکی توركیە یشی بویوك دولتنیڭ بو تضییقە قارشو تورالماغان وە 1914 نچی یلنیڭ 8 نچی فبورالیدە بو پروژەنی قبول ایتمەگە مجبوریتدە قالوب اولنیڭ آستیغا اوز امضاسینی قویغان ایدی. روسیەنیڭ توركیەنی بولمەك یاندە غرب دولتلەری حمایەسیدە قوردیغی بویلانیڭ ایشكە آشیرلیشیغا بالغز عینی یلدا باشلانغان بویوك جهان محاربەسیگە مانع بولمشدر. روسیەنیڭ اصلا ئەرمەنیلەرنیڭ «ملی منافعی»نی اویلاماغانلقی وە «مختار ئەرمەنستان» مسئلەسینیڭ ایسە محض روسیەنیڭ توركیە حسابیە ئاشیدیغی جهانگیرلك املەلەرینی اوزیتمەك اوچون قوللاندیغی بر اورتوك بولغانلقی بویوك محاربە اثناسندە یاق میدانگە چیقمشدر. «غورتسی قافقازا» مجموعەسینیڭ 2 نچی وە 3 نچی سانلاریدا (فبورال 1929 نچی یل) «نای مرزا» امضاسیلە باسیلغان

«روسیەنیڭ ئەرمەنی سیاستی» نام مقالەسیدە مەن بو مسئلەنی، ساویت حكومتی نامایندەدان نشر ایتیلگەن یوروغو روسیە خارجیە نظارتی گیزلی وثیقەلاریغا استنادًا، كیچیك بر مجموعە مقالەسیە سیغدیریلابیلەجەك درجەدە مفصل بر صورتدە تحلیل ایتكەن ایدم. مجموعەنیڭ حجمی و اهمیتلی، مرافقی تفصیلاتنی بو یردە تكرار ایتیشكە ساعد ایمەس. مسئلە قیسقاچا مەنە شونەدن عبارت: محاربە اثناسندە «روسیەنیڭ ئەرمەنی سیاستی»، «ئەرمەنیلەرنیڭ «ملی طلبلاری»غا یوقاریدا آتالغان آلتی تورك ولایتیدەن باشقا یردە كیلیككەنلكدە الحاقی مسئلەسیلە باشلانمشدر... لاكن روس قوشونلاری نامایندان ارضروم وە باشقا بعض آنادولو ولایتلەرینیڭ اشغالی ایلە برابر روسیەنیڭ «ئەرمەنی مسئلەسی»گە قاراشیدا بوتونلای اوزگەرمشدر. قافقاس نائبی بولوب تورغان بویوك قیناز (شاهزادە) نیقولای نیقولایەویچ: بوندان سوڭ قطعیًا «ئەرمەنی مسئلەسی»نی خاطرلاتماسلقنی امر ایتەدر. روس زراعت ناظری قریووشەیین تیزلكلە «توركیە ئەرمەنستانی»غا روس مهاجرلەرینیڭ اورونلاشماسی پلانینی حاضرلایدر. ئەرمەنیلەر طرفیدان «ئەرمەنی مسئلەسی»نیڭ ایگ سمیمی دوستی دیب ئاتیلغان وە اینتیكەچە ئاتیلماقدا بولغان یوروغو روس خارجیە ناظری سازونوف قافقاس نائبینە یلدیرمشدركە، «ئەرمەنی ملتچیلەرینیڭ روسیە حمایەسی آستیدا مختاریتگە اوزوتوشلاری... روسیەنیڭ دولت منفعتلاریغا قطعیًا اویمایدر...» «ئەرمەنیلەرگە (یوقاریدە موضوع بحث «توركیە ئەرمەنیلەری» ایكەنلكی آشكاردر) كێنگ مختاریت بیریلیشی خصوصیغا كیلگەندە، شونی اونوتماسلق كیرەككە، بویوك ئەرمەنستاندا ئەرمەنیلەر هیچ بر زمان كوپچیلك تشكیل ایتمەگەنلەر.» (سازونوفنیڭ 1916 نچی یل 28 نچی اپریلدە قافقاس نائبینە یازغان مكتوبینە باقیلسین).

هیچ اونوتماسلق كیرەككە، بو آدام 1914 نچی یل باشیدا توركیەنیڭ یوروغا آرتیلغان «مختار ئەرمەنستان» پروژەسینی

Abdulvahap Kara

(بو خصوصدا یوقاریدا یاقیلیس) ترتیب ایتکەن سازونوفنینك اوزگینه سیدر. او زمان سازونوفدەیە، روسیه حکومتینینك بوتوسییەدە، بر سیه افکار عامەسی ادە بر آغزدان «ئەرمەنی کوچیلکی» علمدون بیرن ایتەرلەردی وە روسیەنینك «مختار ئەرمەنستان» حقداعی طلبیدە بوگی اساسلانتیریلمش ایدی.

ایدی، یوقاریدا آتالغان وە روسیە پروژەسی موجبنجه «مختار ئەرمەنستان» اولکەسینی تشکیل ایتمەسی لازم کیلگەن آلتی آنادولو ولایتندەگی تورك وە ئەرمەنی اهالینینك ایستاتیستیك سانلاریدا بر دفن ایتەیلك. بو رقملارنینك شهادتنی توبەندەگیجەدر:

	تورکلەر:	ئەرمەنیلەر:
ارضروم ولایتندە	500.718	134.967
وان »	241.000	79.998
بتلیس »	254.372	131.390
دیار بکر »	328.644	79.129
خاربوت »	650.496	69.718
سیواس »	839.514	170.433

شونی‌دە علاوە ایتمەك کیرەك، کە بو معلومات 1898 نجی ییلدا نشر ایتیلمشدی(*) وە او زماندان توركیەنینك جهان سوغوشیغا قاتناشوویغا قادار اهالی سانینینك نسبتی، بالخاصه بر یاریم میلیون تورك اهالینینك بالقانلاردان آنادولوغا مهاجرتی یوزیندەن، تورکلەر فائدەسیگە اوزگەرمشدر. روسیە حکومتی بو حقیقتنی کوب یاخشی بیلدیکی حالدا اوگا کوز یوموب میلیونلارجا تورك اهالیسینینك عاقبتینی یاریم میلیون چاماسندا ئەرمەنیلەر قولیغا تاپشورماق ایستەر

(*) بو استاتیستیك معلومات فرانسز وئتال کینه (Vital Cuinet) نینك تورکیەدە آوروپالیلار تامانیدان تأسیس ایتلمش "Dette Publique Ottomane" ادارەسی مایەسی آستندا 1895 نجی ییلی نشر ایتلگەن «آسیای تورکیه» "La Turquie d'Asie" نام اثرندن آلینمشدر. دیمەك بو معلوماتدا خطا اولا بیلیرسه او هم حالدا تورکلەر فائدەسینه ایمەسدر.

ایدی. لاکن «تورکیه ئەرمەنستانی»گە موفقانه بولسایدی بولاق روسیەنینك اوزیگە میسر بولوربولماس روسیه یوتولمای باشقا تیل بیلەن سوزلی یاساشلادی. روسیە زراعت ناظریلك، خارجیه ناظریلك وە اوقافلر ناظیریلك یاپالارلدان «مختار ئەرمەنستان» دیدیکلەری مسئله یگی ئەرمەنی ملی منفعتلارینی تأمین مقصدینی ایمەس، بلکه یالغز وە یالغز روسیەنینك کندی «دولت منافعی»نی تعقیب ایتدیکی آپ آچیق کوروب توراللر...

ئەرمەنی سیاسی خادملاری بونی ایندی یاخشی‌غینه بیلدیکلەری حالدا اولار یەنەدە اوزلەرینك ایسکی روسیە سیاستیگە خیرخواهلقلاردان عبارت بولغان خط حرکتلەرینی دوام ایتدیرمەکدەدر. بولەرە یعنی اولار هەلی هەم تورکیەدەن، بوروندە روس خارجیه ناظری سازونوفنینك‌دە شهادتی بویچه، ئەرمەنیلەرنینك هیچ بر زمان کوچیلك تشکیل ایتمەدیکلەری، ولایتلەرنی آیریب آلماق خیالیدەدرلار. خاتیسوفنینك «یوسلەدلیه نوووستی» غازیتاسینك 19 نجی فیورال سانیداغی «تورکلەر طرفیدان ئەرمەنیلەرگە عائد یرلەرنینك قایتاریلماسی» میدان بحث ایتەدرگەن ایضاحات مکتوبی بوگا آچیق بر دلیلدر. (دوامی بار)

چوقای

تورك غازیتاچیلغی (*)

IX.

اوتکەن عصرنینك اوچنچی ربعندە جوغرافی ساحەسینی شرقه تامان کینگەیتریب باکوغاچا ایلدیز آتا آلغان تورك غازیتاچیلغی مەنه شو چاغدان باشلاب سیاسی وە اجتماعی جهتلەردەن بر-بیرگە اوخشامافان ایکی تورلو محیط ایچندە، یەنی آغیر شرائط آستیدا، یوکسەلیشکه طرف یوز توتمشدی. بو ایکی محیطنینك بری عثمانلی ایمپەرا-

(*) «یاش توركستان»نینك 26، 30، 31، 32، 33، 34، 35 و 37 نجی سانلاریدان دوام.

تورلی حاکمیتی آستداغی تورک اسلام مملکتی، دیگری‌ده روسیه
ایمپه‌ریالیزمی اساری قسیغا سالنغان تورک اولکه‌لریدیر. عثمانلی
ایمپه‌راتورلغی تورپراغندا استبداد اداره‌سی کون کونده‌ن تورک غازیتا
چیلیغنی سیقیشتیرب، اونی ممکن قادار سوندورمه‌که تیریشدی.
اونگجون 1875 ده‌ن 1908 گه‌جه، یعنی بوردونو عثمانلی مملکتنده
استبداد اداره‌سی سارسیلغونچا وه مشروطیت اعلان ایدیلگونچه،
تورک غازیتاجیلغی یه‌ک سوتوک بر دور کیچیرمشدر.

روسیه یویوغوندوغی آستداغی تورک اولکه‌لرینده ایسه تورک
غازیتاجیلغی چار استبداد اداره‌سینک شدتلی تدبیرله‌ریکه معروض
قالغاندان وه 1905 روس اختلالی آلدیدا مدهش بر ساموم
دوری کیچیرگه‌نده‌ن کوگولده‌گیدیک یوکسه‌له‌مه‌مشدر.

بوندان اولکی مقاله‌ده 1875 ده استانبولده چیققان غازیتالاری
زردابلی ملک زاده حسن بیکنک باکوده چیقاردیغی «اکینچی»
غازیتاسندان بحث ایتلمشدی. بو مقاله‌ده ایسه روسیه تورکله‌رینک
روس-یاپون سوغوشی نتیجه‌سنده روسیه‌ده یوز بیرگه‌ن 1905 اختلا
لیغاجا چیقاردیقلاری غازیتالار حقنده یوزه‌کی صورتده معلومات
بیریله‌جه‌کدر.

زردابلی حسن بیکنک «اکینچی»سی قاپاتیلغاندان بر یاریم
ییل اوتکه‌نده‌ن سوڭ تفلیسده بر تورکچه غازیتا چیقاریلدی. اسمی
«ضیاء» در. بو غازیتانی شیرواندغی شماخی شهری قاضیسی الیی
زاده سعید افندی ایله قارداشی جلال بیک چیقارمشلاردر. جلال بیک
روس شهر مکتبلرینده‌ن برینده اوقوغانیدان روس تیلینی‌ده یاخشی
بیلیردی.

«ضیاء»نک ایلک نومروسی 1870 نجی ییلنک ینوارنده
چیقمش وه 77 نجی ساندان باشلاب «ضیای قافقاس» نامینی آلوب
1884 نجی ییلنک ایون آیغاچا دوام ایتمشدر. 104 نسخه‌سی چیققان

غازیتانک «ضیاء» نامیله باسیلغان نومروله‌ری تاتی باسمادا وه
«ضیای قافقاس» باسمیله چیققان ساللاری تورکچه حرفله‌رله باسیلمشدر.
«ضیاء» وه بوتونک دوامی بولغان «ضیای قافقاس» بوتون دنیا وقعه
لاری وه تورک-اسلام اولکه‌لری احوالیغا دائر یازیلارله حرفله‌ری
اصلاح مسئله‌لریکه عائد قیمتلی مقاله‌لر باسمشدر.

الیی زاده قارداشلاری «ضیای قافقاس»نی 1883 ده بر هفتالق
مجموعه‌ده قوشدیلار. «کشکول» نامینی تاشیغان بو مجموعه 30-40
صحیفه اولاراق چیقیب 1891 غاچا دوام ایتمشدر. «کشکول»که
تورکستان، تورکیه، ایدیل-اورال، ایران، هندستان وه شمالی
قافقاسیادان‌دا یازیجیلار قاتناشه‌لار. تورک غازیتاجیلغیدا اسمی کوب
ذکر ایتیله‌درگه‌ن ابوالضیاء توفیق بیکده «کشکول»که مقاله‌لر
گونده‌ریرمش! بو مجموعه‌ده او زمانلر ایراننک تفلیس باش
شهبندری بولغان پرنس ارفع الدوله‌نکده یازیلاری باسیلیرمش.

«کشکول» آذری، جاغاتای، عثمانلی شیوه‌لرینده تورکچه
مقاله‌لرله عربجه هم فارسیجا یازیلار باسیب، بو مجموعه‌نک بوتون
تورک-اسلام اولکه‌لرینده یاییلیشی وه اوقولوشینی تأمین ایتمشدی.
مؤسسله‌رینده‌ن جلال بیک الیی زاده‌نک ادعاسینه گوره، «کشکول»نک
چار حکومتی تاماندان قاپاتیلیب، محررله‌رینک توتولوب منفی
ایلکه تاریتیلشلاریغا سبب، بو مجموعه‌نک آذری تورکچه‌سینی
استانبول تورکچه‌سیکه یاقینلاشتیرو یولنداغی اوروشله‌ری بولمشدر.
«کشکول» چار اداره‌سی طرفیدان توختاتیلغاچ الیی زاده قارداش
لاری قافقاسیانی انقلاب تورکیه‌که سیغینماق مجبوریتنی تویمشله‌ر
در. تورک اوجاقلاری مرکز هیئتی تاماندان 1928 نجی سنه‌سی
اوچون چیقاریلغان «تورک ییلی»نینک 336 نجی بیتنده الیی زاده
قارداشلاری حقنده آقچورا اوغلو یوسف بیک شو سوزله‌رنی
یازمشدر: «سعید افندی وه جلال بیک بالآخره قافقاسیادان ممالک
عثمانیه‌یه التجا ایتمشله‌ردر. علمادان حاجی سعید افندی، مجلس

کیبر معارف وه مجلس تدقیقاته اعضا تعیین ایدیلسه‌دی، 1912
سه‌نه‌سنده وفات ایتدی. جلال بیك مطبوعات وه خارجیه مأمورلقلارنده
بولونمش وه غازیتاجیلق ایتمه‌ده‌ر؛ سوك سنه‌لر آنقارا مطبوعات
اداره‌سنده، یاشینك ایلدرولمه‌سنه رغماً بر گنج کبی انتظام وه‌متطارف
چالیشدی. آراسیرا جدی وه مزاحی شعرلرده یازاردی. بو
کون متقاعددر».

1883 نجی یل ایسه تورك غازیتاجیلقی تاریخنده مهم برآورون
توتقان وه روسیه اسارتنده‌کی تورك اولکه‌لرده چیققان تورك
غازیتالارینگ انگ اوزون عمرلیسی بولقان «ترجمان»نینگ چیقدیغی
یلدر. «ترجمان»نینگ چیقدیغی بیر باغچه سرایده‌در وه بو مهم غازیتانی
چیقارغان وه اونی یاشاتقان ذاتنگ تورك غازیتاجیلقی وه تورکچیلیك
تاریخنده دائما حرمتله ایسله‌نوجی غاسپرالی اسماعیل بیك ایکه‌نلکی
هه‌رکیمگه معلوم بولسا کیره‌ك. مکمل تورکچه‌سیله روس وه فرانسز
تیلله‌رینگه تولوقچا واقف بولقان اسماعیل بیك «ترجمان»نی چیقار
غان‌ده 32 یاشنده ایدی. فقط اونینگ محررلکی داها اولده‌ن یعنی
اسماعیل بیك استانبولده ایکه‌ن باشلار(*).

«ترجمان»نینگ ایلك نسخه‌سی 1883 نجی یلینگ 10 نجی
آپریلنده چیقمشدر. 1903 نجی یللارغاچا هفته‌ده بر تاپقیر، سونگرا
هفته‌ده 2-3 تاپقیر وه 1912 نجی یلینگ سه‌نتابردان کونده‌لك اولا
راق چیقمشدر. غازیتا 35 یاشنا کیریب، 1918 نجی یلی
توقتاتیلمشدر.

غاسپرالی اسماعیل بیکنگ «ترجمان»ی مندرجه‌سی، تیلی وه

(*) اسماعیل بیك استانبولدا یاره‌مه‌سه‌دان ایلگه‌ری ایکی یل پاریسده یاشاب، اوزاقدا آوروپا تورموشینی ایچ وه تیش یوزیله تانیشیب، سونگرا 1874 ده تورك غازیتاجیلیغی یه‌نگی بولقان استانبولقا کیلیب بر یل تورك مطبوعاتینی منتظم مطالعه ایتمش وه بوردان موسقوا هه‌م په‌ترسبورغداغی بعضی روس غازیتالارینده مکتوبلر کونده‌روب یازیشمشدر.

غاسپرالی اسماعیل بیك

یاشقا جهتله‌رده‌ن زمانینگ انگ مهم بر تورك غازیتاسیدر. قریم، ایدیل
اورال، تورکستان وه قافقاسیا تورك‌اسلاملاری آراسیدا «اصول
جدید» وه «جدیدچیلك»، آقیملارینك کوکله‌نمه‌سیگه خدمت ایتمش
«ترجمان»، مسلمان (تورك) خاتون‌قیزلارینگ ایرکه‌کله‌ر ایله تینگ
حقوقده بولووی غایه‌سینی آلغا سورگه‌ن وه مسلمانلار آراسیداغی
مذهب اختلافلارینگ یوقاتیلیشی کیره‌کلیگی یولیدا کوب تیریشقان
وه بو ساحه‌لرده اولوغ موفقیتله‌رگه ایریشکه‌ن بر غازیتادر.
«ترجمان»، تورك تیلینگ یات سوزله‌رده‌ن تازه‌له‌نیشینی یعنی تصفیه
چیلك آقیمینی آلغا سورمشدر. مدرسه‌لرینگ اصلاحی، «اصول
جدید» مکتبلری توزوش وه پروغراملاری حققنده ده کوپلی یازیلار
تارقاتغان «ترجمان»، باشلانغیج مکتبلرده ایلك اوچ یللق تدریسات
نینگ یرلی تورك شیوه‌سنده اوندان سونگراغی تدریساتنك عمومی
تورك ادبی تیلده بولوشی فکرینی یاییشدر. «ترجمان»نینگ یعنی

اسماعیل بیکنگ «أدبی تیل» یاخود «عمومی تورک تیلی» آدلی
تیل یات سوزلەردەن قوتقاریلغان استانبول تورکچەسی ایدی.
روسیەدە یوز بەرگەن 1905 اختلالدان سونگ مطبوعات آزادلیق
حرکتی ایرشکەچ «ترجمان» غازیتاسی «تیلدە، فکردە، ایشدە
برلك»، دستورینی اورتاغا آتوب ملی، سیاسی، اجتماعی عمدەلەرنی
تیلغ ایتدیرمشدر.

اسماعیل بیك 1914 نچی ییلی سەنتابرنگ 11 ندە ایرتەلیک
ساعت بیرلەردە باغچا سرایدە «ترجمان» مطبعەسیگە یاپیشیق او
اویندە، 64 یاشدا ایکەن جیگەر خاستالغیدان أولمشدر. اسماعیل
بیکنک أولومیدەن سونگ «ترجمان»نینگ محررلکینی حسن صبری
آیواز آغا ایتمشدر، ناشری غاسپرالی رفعت بیك ایدی.

«ترجمان»دەن سونگ چیققان تورکچە غازیتا «شرق روس»
در. بو غازیتانی 1903 دە، تفلیسدە، محمد آغا شاهتختلی چیقار
مشدر. ایلك سەنەسیدە هافتادا 3 نابقیر، 1904 نچی ییلنگ ایوندەن
کوندەلك اولاراق چیقمشدر. کیینچەلك باکوغا کوچکەن بو
غازیتاغا آلدی محررلەردەن میرزا خلیل محمد قولی زادە و
ایدیل اورالی یازیچیلاردان عبدالرشید، فائض، رضا قاضی، یاز
محمد سلیمانی‌لەر قاتناشقانلار. «شرق روس»نینگ آلکوب اهمیت
بیرگەن نەرسەسی خاتون قیزلار ایلە حرفلەر مسئلەسی ایدی.

(بیتمەدی)

توقتامش اوغلی

قوشومچا: یری ایکەن توبەندەکیلەرنی‌دە ایسلەتیب اوتوش آرتقچا بولماسا کیرەك.
پروفەسور واسیلیف دیگەن بر روس عالمی روسیەنینگ الك ایکی بلیم
اوچاقلاریندان بیری سانالغان قازان دارالفنونی آرخیفلارینی قاریشتیرگەن بولار آرا
سیدا بر ویثیقە اوچراتقان. بو ویثیقە — اوردون یازما — 1834 نچی ییلی کوتاریلگن
تیل، ادبیات بولومی طلبەسی مارکیل تیکولسکی دیگەن بریسی طرفیدان او زمانلار
معارف امینی بولوب تورغان موسین پوشکینگە بیریلگەن ایکەن. بو یازماسیدا مار
کیل تیکولسکی تاتارلار اوچون «بحر الاخبار» اسمیدە بر غازیتا چیقارو ایشیدەمو
سین پوشکیننگ یاردەمینی سوراب، اورادە اوزینینگ علمی خدمتلارینی («اسلام و

کیتابیك مباحثی، دیگەن اثرینی) کورسەتوب، اوزینی تاتارلاردان بر کیشی دیب آتیب
تاتارلار اوچون بر غازیتا نشر ایتوینك کرەکلیگینی آڭلاتورمش وە چیقاریلیشینی
غازیتانینك یك پروغرامیندا تقدیم ایتمشدر. چیقاریلاچاق غازیتە توتولغان بو
غازیتانینك اسلام روحیگە اویغون یازیلار تارقاتاجاغی آڭلاشیلغاندان بو اینکە روس
اورتودوکس روحانیلارینینك مانع بولاچاقلاری تعیین ایتەدیر. («واقعی تاتار مطبوعاتی»
قازان، 1926، ص. 201)

تورك غازیتاچیلیغیننك 1905 انقلابیغا کوچیریلگی مانیرالك بر قسمنی کور
سەتمەك اوچون؟ یەنە ساویت نشریاتینك معلوماتغا تایانوب، توپوقلارنی یازوب
اوتەیلی، ...سیورغ آخوندی عطاالله یاریدینك 1886 دە «هفتە»، «ولجودە» اسملی
غازیتالار چیقارو وە قیوم ناصریینك 1896 دە قازاندا «طانگ یلدوزی» اسمیدە بر
یاقان غازیتا نشر ایتو توغروسندا حکومتکە قیلغان مراجعتلاری رد ایتلشدی.
هادی مقصودیینك 1903/4 نچی ییللاردا «یولدوز» اسمیدە بر هافتالق غازیتا چیقارو
اوچون قیلغان مراجعتینی ایسە «بیزگە غازیتا کیرەك ایمەس، دینیکزگە توغری یولار
تیچکە یورا بیرکز» دیب قارشیلاشلاردی.

یعنیعنی تورکچە غازیتالار اوستندە یولقاندان و مقالەدە مشهور تورك بیلار.
خان حاجی زین العابدین تقی زادە طرفندان 1895 دە باکودە چیقاریلیب علی مردان
بك توپچیباشی محررلکی آستندا دوام ایکەن روسچە «قاسپی» غازیتاسی حقندە
آیریجا بحث ایتلەدی.

• • •

یاپونیانك ملتلەر اویوشمەسیدەن چیکیلیشی

یاپونیا ایلە خطای آراسیدا ماجوریا یوزیدەن چیققان اختلاف
یاپونیا ایلە ملتلەر ئویوشمەسی (جمعیت اقوام) آراسینك بوزولماسە
سبب بولدی. هەر ایکی طرف بریریدەن اساس اعتباریلە ماجوریا
مسئلەسی یوزیدەن اوزاقلاشدی. یاپونیا ماجوکو استقلالینیك تانیلما
سی لزومندە اصرار قیلدی، ملتلەر ئویوشمەسی ایسە خطاینك ملکی
مصونیتی وە اولك ماجوریا اوستدالکی هەکەمونی‌سی‌لك تانیلشینی
یاقلادی. هەر ایکی طرفی کیلیشتیرمەك، هەم یاپونیانی هەمدە ملتلەر
ئویوشمەسینك بو مسئلەدە طرفینی یاقلادیغی خطاینی ممنون ایتەدرگەن
بر چارە تاپماق خصوصندەغی بوتون تشبثلەر هیچ بر نتیجە بیرمەدی

Abdulvahap Kara

وە نهایت ، 24 نچی فبورالدا ، مللەر ئویوشمەسینیڭ عمومی مجلسی تامایدان مانجوریا مسئلەسندە یاپونیا حرکتینی محکوم ایتمەك قرارینی قبول قیلغاندان سوڭ یاپون مرخصلاری مللەر ئویوشمەسی مجلسینی تاشلاب چیقیب کیتدیلەر. شوندای قیلیب یاپونیا ، ایچدە اهمیتلی بر رول اوینادیغی مللەر ئویوشمەسندەن چیکیلگەن بولدی.

مللەر ئویوشمەسی نظامنامەسی موجبنچە یاپونیانیڭ ئویوشمەدەن اوزول‌کیسیل چیقیب کیتیشی ، یاپونیا حکومتی تامایدان و حقدە رسماً اعلان ایتلگەندەن ایکی یل سوگراغنە واقع بولا آلور. لاکن قاندای‌دا بولسا ، یاپونیانیڭ بو کونکی مللەر ئویوشمەسیلە بوزوشماسی ، اونسزدە یامان چاقالاشقان بین‌الملل وضعیتی داعادا قیلالاشترادر.

یاپونیانیڭ مانجوریادەکی حرکتینی محکوم ایتمەکلە برابر مللەر ئویوشمەسی اوزاق شرقدا صلح بریا ایتە بیلمەدی؛ بو کونکی شرائط آستندا طبیعی ایتە آلمایدردا. مللەر ئویوشمەسی تامایدان ختاینك مانجوریا اوستداقی حقیقت تاپیلیشی یالغز آغزاکی بر حرکتدەن گە عبارت بولوب عملدە ختای اوچون هیچ بر فائدە بیرمەیدر. اوزاق شرق مسئلەلەریلە اینگ کوب علاقەلانادرغان ساویت روسیە ایلە شمالی آمریقا اینە ، بحرانغا اوچراغانلقلاریدان ، یاپونیاغا وە اوننگ مانجوریادا هەکەمونی قوروب آلیشیغا قارشی هیچ بر نوردلو تدبیر کورمەك اقتدارندا ایمەسلەدر. بوکا کورەدە یاپونیا ، بوتون مللەر ئویوشمەسینیڭ اوگا قارشی دوشمانانە بر وضعیتدە بولوویغا قاراماسدان مانجوریاداغی سیاستینی تاپماسدان وە قطعی روشدە دوام ایتدیرمەکدەدر. بو سیاستنك سوڭ مرحلەسی ژەهول (یاخود ژەهی) ولایتینك مانجوکوغا قوشوب آلینیشدر. ژەهول ولایتی ایلگەری ایچکی موغولستاننك 3 ولایتدان (ژەهول — Jehol ، چابار — Chabar ، سوئی‌یوآن — Suiyouan) بری سانالور ایدی؛ لاکن 1927 نچی یلدا مانجوریاغا قوشوب آلنوب ، او زماندان بەری بو

ژەهولنیڭ آیریلماسی بر بارجاسی بولوب کیلمەکدە ایدی. مانجوریا استقلالینیڭ اعلانی جاغندا یاقی — 1932 نچی یلنیڭ برنچی مارتندا مانجوکو خارجیە ناظری سی‌چیەشی (Hsieh-Chieh-Shih) ژەهول ولایتیندە مانجوریانیڭ اوچ تاریخی ولایتی (فەنگ‌تیەن ، کرین ، هایلونگ‌کیەنگ — Fengtien, Kirin, Heilongkeian) ایلە برلکدە یەگی مانجوکو دولتی ایچیگە کیریشینی بیلدیرگەن ایدی. ژەهول ایچکی موغولستاننك اینگ کوب نفوسلو وە اینگ بای بر ولایتیدر. بو ولایتدە بیش میلیونغا یاقین (یعنی بوتون ایچکی موغولستان اهالیسینیڭ یاریمیسیدان کوب) اهالی یاشایدر. ژەهولنیڭ اوزول‌کیسیل قیلیب مانجوکوغا قاراتوب آلینیشی بو دولتنی کوب کوچەیتوب یوبارادر...

* * *

نوەکیردە:

مدنیت یولوندا ایە یوك حرکتلەر

آنقارادا اوچ بویوك عرفان مؤسسەسی

(جمهوریت ، 11.II.933)

آنقارا — معارف وکالتی آنقارادا تأسیس قرار ویردیکی ملی موزە ، ملی کتبخانە وە عالملەر وە صنعتلار آقادمیسی عائد تدقیقات وە حاضرلقلارلە مشغولدر.

وکالت بو اوچ بویوك ملی عرفان مؤسسەسی ایچین لازم گلان تخصیصاتی مجلسی تعطیل ایدیلیرکەن قبول ایدیلەن بر قانونلە تأمین ایتمش بولونماقدادر. خصوصی ادارەلەرك اولجە موجود اولان بر قانون موجبنجە بیش سنە ظرفندا معارف وکالتە ویرمەگە مجبور اولدوقلاری یوزدە اوبلارك بقیەسی اولان پارەلاردان ایکی میلیون لیرا بو مؤسسەلەرك تأسیسنە وە دیگر بعضی ایشلەرە صرف ایدیلەجەکدر.

Abdulvahap Kara

موزه، کتبخانه وه آقادهمینك بر چاتی آلتندا انشاسی قرارلاشدیریلمش وه بنانك یری ده تعیین ایدیلمشدر. بنا چاقیرجی جاده‌سی اوزرنده یاپیلاجاقدر.

ملی موزه. آنقارا بوگون بیله هیتیت اثرلری اعتباریله زنگینلکده وه اهمیتده برنجی گلن بر شهردر. موزه بناسی یاپیلدیقدان سوڭرا استانبول، ملاطیه، ماراش، قیصری گبی مختلف شهرلرده‌کی کلیتلی هیتیت اثرلری آنقارایا نقل ایدیله‌جه‌کدر.

ملی موزه بو اثرلرله بویوك بر اهمیت آلاجاق وه آنقارا هیتیت تاریخی تدقیقاتی ایچین دنیانك اڭ مهم علم مرکزی اولاجاقدر.

موزه‌نك اوچ بویوك سالونی اولاجاقدر. بونلاردان برنده مختلف هیتیت یازیلاری، ایکنجیسنده مونومه‌نتال، آیدین طرزنده‌کی هیتیت اثرلری، اوچنجیسنده چاناق، چومله‌ك وه سائر سه‌رامیك (Seramik) اثرلر تشهیر ایدیله‌جه‌کدر. بو اوچ سالوندان باشقا ایکی سالون داها واردر که، بونلار آنادولو تاریخینی تماملامق ایچین وجوده گتیریله‌جه‌کلردر. برنجیسی هیتیت دورنده‌ن بوگونه قادار اولان زمانه، ایکنجیسی‌ده یونتماتاش دورینه عائد اثرلری احتوا ایده‌جه‌کدر.

ملی کتبخانه بر ملیون کتابلق اولاجاقدر. شیمدیلك یالڭز 500 بیڭ کتابلق تخصیصات یاپیلاجاق، بالآخره بو کافی گلمه‌دیگی تقدیرده ایکنجی 500 بیڭ تخصیصاتی تماملاناجاقدر.

ملی کتبخانه اڭ عصری بر شکلده یاپیلاجاقدر. عمومه مخصوص بویوك بر مطالعه سالونی، علم اربابینك آیریجا چالیشا بیله‌جه‌کلری کوچوك اوده‌لار، سیغارا ایچیله بیله‌جه‌ك محللر بولوناجاقدر. کتبخانه‌نك کتاب دائره‌لری ایله قاتالوغ دائره‌لری هر تورلو یانغین تهلکه‌سنه قارشی تأمیناتلی وه محفوظ اولاجاقدر.

علمالر وه صنعتلار آقادهمیسی، وکالت تورکیه‌ده علمك و

گوزل صنعتلارك جدی بر صورتده انکشافی، بو یولداکی ساعیلرك دوغرو مکافاتلاندیریلماسی وه تشویقی صورتیله ممکن اولا بیله‌جه‌کی قاعده‌سندن یولا چیقیلدیغندان آقادهمینك تأسیسینی چوق لزوملو گورمه‌کده‌در.

آقادهمینك توقوز شعبه‌سی اولاجاقدر. آقادهمی اعضالارینك ناصل انتخاب ایدیله‌جه‌کی هنوز تعیین ایدیلمه‌مشدر. وکالت بو خصوصده تدقیقاتدا بولونماقدادر.

آقادهمی اعضالارینك هر حالدا چالیشدیغی اختصاص شعبه‌سنده علمی قدرت وه قابلیتی ثابت ایتمیش، اورژینال اثرلر وجوده گتیرمیش ذوات اولماسینا دقت ایدیله‌جه‌کدر. آقادهمینك مساعی طرزینه وه تشکیلاتنه گلنجه بو خصوصده باشقا مملکتلرك تجربه‌لرندن استفاده ایدیلمه‌ك اوزره تدقیقات یاپیلماقدادر. وکالت گچه‌ن تدقیقاتینی تعمیق ایچین آوروپاداکی طلبه مفتشلرینی بولوندوقلاری مملکتلرده‌کی آقادهمیلرك تشکیلات وه مساعی طرزلاری اطرافندا معلومات استحصاله مأمور ایتمشدر.

بو تدقیقات بیتدیکده‌ن سوڭرا آقادهمی تشکیلاتی حقنده بر قانون لایحه‌سی حاضرلاناجاقدر.

ملی موزه وه کتبخانه بناسی ایچنده بر ده آرخه‌ئولوژی اینستیتوسی بولوناجاقدر. بو اینستیتو بالخاصه هیتیت تاریخی اطرافندا‌کی تجربیات، تدقیقات وه تدریباتله مشغول اولاجاقدر.

ملی موزه وه کتبخانه بناسینك قطعی پروژه‌لری بو خصوصده آوروپادا اوچ آی قالان بر تدقیق سیاحتنه چیقان وکالت معماری پروفسور Egli گلدیکدن سوڭرا یاپیلاجاقدر. بنانك موزه‌دن بر اسلوبده وه تخصیص ایدیله‌جه‌کی مختلف ایشلرك طلب ایتدیکی اڭ عصری تأمیناتی محتوی اولاراق یاپیلماسی ایسته‌نیلدیکدن پروفسور Egli موزه وه کتبخانه انشاسینك اڭ صوڭ شکللری حقنده محلاً تدقیقاتدا وه بین‌الملل بویوك معماری مسابقه‌لارینی قازانمش

معروف بر پروفسورله استشاره‌ده بولوناجاقدر.

بانك بر يوجوق (۱½) میلیون لیرالا چیقاجاغی امید ایدیلیر.
انشاآت حزیرانده مناقصه‌یه قوناجاقدر.

توركیه ایله آفغانستان آراسیندا

آفغانستان حکومتی بر معارف پروغرامی حاضرلاماق اوزره
توركیه‌ده‌ن بر متخصص ایسته‌مش وه حکومتجه بو وظیفه‌یه تاریخ
معلمی امین عالی بك سچیلمشدر. كه‌ندیسی بر قاچ كونه قادار كابل
حركت ایده‌جه‌ك، بالآخره بر قاچ معلم داها كوندریله‌جه‌كدر.
(«جمهوریت» 31. I. 33).

روسیه‌یه 40 طلبه كوندریله‌جه‌ك. آیدین وه نازللی‌ده‌ ته‌دقیق
یاپدیقلاری سیرادا، آیدین صنعتلار مكتبی مأذونلاریندان 40 قادار
افندینك ایشسز وه بوش قالدیقلاری اقتصاد وكیلی جلال بك افندینك
نظر دقتینی جلب ایتمشدر.

سه‌له‌رجه صنعت تحصیل ایتمش وطن جوجوقلارینك عاطل
ایش بولامالاری وكیل بك افندینی چوق متأثر ایتمش وه بو
افندیله‌رك یاقیندا آچیلاجاق یه‌کی منسوجات فابریقالاریندا قوللان
بیلماق اوزره، شیمدیده‌ن روسیه‌یه ستاژ ایچین كوندریلمه‌له‌رینی
قائده‌لی بولمشدر. («جمهوریت» 16. II. 33).

بورسه حادثه‌سی. قورآنك تركجه بورسه‌ده اذان وه قامتك
توركجه اوقولوشیغا قارشیلق كورسه‌توچیله‌ر كوروتوب قالمشدی. بو
حادثه یوزونده‌ن 24 كیشی توتولوب قالدی. بولارنگ ایشلری
بورسه آغیر جزا محكمه‌سنده كورولاجه‌كدر.

ساوت روسیه‌سنده

موسقوا غازیتالارینك بیردیكی خبرله‌ره كوره، زراعت قومیسار
دی اوروپالاری قه‌ئودور قونار ایله شو قومیسارباتنك بویوك مأمور

لاردان بر نیچه كیشی قاماقغا آلینمشلاردر. بولارنك عیبی، زراعت
ایشلاریگه هر تورلو زیان كتیریش مقصدیله عكس انقلابی حركت
لارده بولغانلقلاری ایمش.
یه‌نی غازیتالار اوقرائینا، آق روسیه وه شمالی قافقاسیا ساو
خوزلاری (دولت خوجالقلاری) وه تجربه اوچون قورولغان زراعت
ایداره‌لارنده 75 «زیانچی»نینك توتولوب قاماقغا آلینغانلارینی وه
بولاردان 35 كیشینك اولوم جزاسیغا وه 40 كیشینك اون‌دن یللق
زندان جزاسیغا محكوم ایتلگه‌نلیكله‌رینی یازماقدالار...
بو خبر «بیش یللق پلان»نینك موفقیتسزلقغا اوچراغانینی وه
شونینك اوچون عیبلیله‌ر ایزله‌نگه‌نلیگینی كورسه‌تور. ایكه‌ن بولشه‌ویكله‌رنینك
بیش یللق پلان موفقیتله به‌جه‌ریلدی، دیب یالغیرغیب، جاقیریب
یورگانلاری قایدا قالدی؟

* * *

بر توزه‌تیش

«یاش توركستان»نینك 39 نچی سانیدا «بر تاریخی افتراغا
قارشی» باشلیقلی مقاله‌ده «1923 نچی یاخود 1924 نچی ییلدا
(آق ایسه‌ده ایمه‌س) بولشه‌ویكله‌ر مسلمانلارنینك یاریار بولغانلق
لارینی كورسه‌تمه‌ك مقصدیله اوفا مسلمان روحانیلارینك قورولتاییدا
خلیفه عمرگه وه عمومیتله مسلمان عالمیگه قارشی قویولغان بو
(«مصرده اسكندریه كتبخانه‌سینی یاندیردی» دیگه‌ن) ایسكی افترانی
قورولتای قرارنامه‌سیغا كوچلب كیریتكه‌نله‌ر ایدی» دیگه‌ن ایدیم.
مه‌نیم بو یازغانلاریمغا قارشی محترم موسی جارالله افندی طرفیدان
باشقارماماغا بر مكتوب كیلدی.
بو مكتوبنك قایده‌سز مناقشه‌غا سبب بولوب كیته تورغان یر-
لارینی چیقاریب (بونینگ‌اوچون محترم موسی افندینك عفوینی اوتو-

Abdulvahap Kara

تیموچین حاجی بیكلی

حاجی بیكلی نك كیچیك اوغلودر. 9 نجی مارت 1920 نجی ییلدا طوغولمشدر. دیمهك شو آینك باشندا اون اوچ یاشنه كیردی. شو كیچیك تیموچین نك ایشله‌دیكی هیكللر كوب تقدیر ایدلمه‌كده‌در. تیموچین نك یاساغان هیكللرنه‌ون بورده «قافقاسیا آتلی یازلاری»، «خنجرلی چركه‌س داسچیلاری»، «بر آذری قیز داسچیسی»نی كورسه‌تیب اوته‌مز.

اوتكه‌ن ده‌فعه آیدا پاریسده «فرانس-اوروپاك» جمعیتی طرفدان یاسالغان «اوقرانیا وه قافقاسیا بایرام كونی»نده تیموچین نك ایشله‌دیكی هیكللری سه‌رگی كه قویلوب، بایرامدا قاتناشقانلار طرفندان كوب آلقیشلانغاندی. («فرانس-اوروپاك» مجموعه‌سینگ 1932 نجی ییل ده‌فعه سانیدا باقیلسین).

یاش ایشمز تیموچین كه اوزون عمر، یه‌نه كوب موفقیتلر وه

…عمان) یالگز بو قاریدا كیلیرلگه‌ن تقطعا عائد جمله‌لرینی كه … موسی افندی «… ده‌كل اسلامنك اڭ بویوك سیاسی حادثه امام فاروق حضرتلری حقنده، حتی اڭ عادی آدام حقنده بیله اوفاق بویوك افترالرلق برینی قرارلهرینه درج ایتمه‌ك قطعیا … سوه‌ده روسیه مسلمانلاری هیچ بر وقت بولوسمادیلار. اوفاق، بویوك افترالرلق برینی قرارلهرینه درج ایتدرمه‌ك حقنده اویله بر تكلیف هیچ بر آدام طرفندان ده هیچ بر وقت عرض قیلنمادی.» دیب تكلیفیلی رجا ایده‌رم، روسیه مسلمانلارینك دینی حرمتلهری خاطرینه حكایه‌كزی بر آز تصحیح قیلنگز» جمله‌سیله بتیرمشدر.

طبیعی، بز موسی افندی كبی اسلام عالمینك آتاقلی عالمیدان سانالغان بر ذاتنك شهادتنه اینانامیز، حضرت عمر حقنده‌گی بویوك افترالی اوفا قورولتایی نامندان «بوتون اسلام عالمینه» دیب یازیلغان وثیقه‌ده بز اوز كوزلریمزله موسقوانك «پراودا» غازیته‌سنده اوقوغان ایدیك. بو كبی «شیطانلق»نی «قورولتای نامندان» اینی بولشه‌ویكلهرنك اوزلهری طرفندان قوشولوب یوباریلغانلیغی دا ممكندر. موسی افندینك قطعی شهادتنه كوره ایش بو قاریداغیچا بولغاندر.

محترم موسی افندینك مكتوبی نتیجه‌سنده كیلیب چیققان و یوزه‌ینشی بر مسئله باسماقدا ایكه‌نلیگنی ده آیریجا بیلدیریب اوته‌میز.

قطعه

یوردومنگ یولوندا دوگوله قانم
ملتم اوغروندا چیقسادا جانم
دونمه‌م یولومدان بودر ایمانم!
یوردومله ملتم اڭ بویوك شانم.

توركستانلی احمد حاكی.

Abdulvahap Kara

اوتك يوزنى مستقل حر آذربايجانغا فائدەلى خادم بولوب يېلەمز
يانى توركستان،

اوزون ييللار توركستاندا
سوويت آدارەلەرىدە خد-
مت ايتب نهايت ملتچى
لكدە عيبلەنيب حالوفكى
وە باشقا سوز كورن ييرلە
وندە اوزوچا زمان سو-
رولوب يورغانىدان سوڭ
يورلو آغرلقلار اچندە
خارجغا قاچىب چيققان
توركستانلى
قرنداشيمز هالى

توركستان خبرلەرى

قازاغستاندا: «سوسيالدى قازاغستان»نىڭ 3 نجى فيورال سانندە بيرلگەن بر خبرگە كورە كوب ييللاردانبەرى قازاغستان قومونيست فرقەسينك باش كاتبى بولوب تورغان فيليب غالاشچوكين (يهودى) اسكاغا ايتمش وە اونك اورنيغا ابسكيدە آذربايجان قومونيست فرقەسينك كاتبى بولغان لەوون ميرزويان (ئەرمەنى) تعيين ايتلمشدر.

بو «بيوك اوزگەريلش» مناسبتيلە شونى تەكيب اوتوش كيرەك كە ايستەر عموم توركستان، ايستەر توركستانك آيريم ملى اولكەلەرى ملك باشندا توراطرغان ساويتلار اتفاقيننك قومونيست فرقە بورو وە قوميتەلەرى باشداغى باش كاتبلك وظيفەسيندا هيچ وقت

توركستانلىلاردان تعيين ايتلمەيدر. فرقە باشندا ئەرمەنى ميرزويانـنى «بوقفا توركستانلى بر «انگليز»ەمى توراطر — يزنك اوجون بارى برلەر. لاكن توركستانلىلارنى بوندای وظيفەلەرگە تعيين ايتمەسلك طرز حركتلەريلە موسقوالیلار توركستانلىلارغا ايانمايدنيالارينى آچيقدان آچيق كورسەتمەكدەلەر.

2 — قازاغستاندا غازيتا وە مجموعەلەر. قازاغستاندا چيقادرغان 120 غازيتادان 62 سى، 9 مجموعەدان 6 سى قازاق تيلىندە ايكەن.

3 — معارف. توركستاننك باشقا بولوملەرندە بولغاييدك قازاغستاندادا شو ييل «بالييسيغا اوقو» ايشى اوروغا كتيرلمەلى ايدى. كورزە توتوب بيلكيلەنگەن حكومت پلانى بوينچا باشلانغيچ مكتبلەرگە 8-11 ياشلق 721 مينگ بالا وە بوننگ اوستيگە 11-15 ياشلق 170 مينگ 212 بالا آلينمالى ايدى. آرتوب قالغان 90 مينگ بالا ايسە فابريك، زاوود وە قولخوزچى باشلارىغا مخصوص مكتبلەرگە الينمالى ايدى. «سوسيالدى قازاغستان» غازيتاسيننگ 5 وە 23 نجى دەقابر سانلارندا بيريلگەن معلوماتغە كورە حكومت پلاننىڭ ايشكە آشيرلماغانلغى بر طرفدا تورسون، حتى پلاندا بيلگيلەنگەن رقملارنىڭ ياقلاشلش كورسەتيلگەنلگى آنگلاشلمشدر. «سوسيالدى قازاغستان»نىڭ 5 نجى دەقابر سانندا قازاغستاننىڭ آلتى ولايتندەن تربلانغان استاتستيك معلوماتدا مكتبگە آلينماجاق 8-11 ياشلق باللارننگ سانى 401 مينگ 891 دييب كورسەتيلگەن. بولاردان 317 مينگ 75 كنەسى مكتبگە آلنغان. دييمك ولايتلەرننگ بيرگەن رسمى حسابندان 84 مينگ 816 بالا مكتبلەرگە كيرە آلماى قالغان. حكومت طرفندان بيلگيلەنگەن 721 مينگنى كوزدە توتساق بو «كەميچيلك» 403 مينگ 925 گە باريب يتەدر.

قازاغستان فرقە قوميتەسيننگ 5 نجى پلەنومندە [بالاپى تورپلانيشندا]

Abdulvahap Kara

سویلەنگەن رسمی رقملارنی نظردە توتساق، قازاغستاندا مکتب یاشنداغی بالالارنڭ سانی 628 میڭ بولوب (دیمەك حکومت پلانندا قیدلی 93 میڭ آزا) اولارنڭ 525 میڭی مکتبلەرگە آلنغانش («سوسیالدی قازاغستان» 23. XII. 32). دیمەك ولایتلەرنڭ کورسەتدیکی رسمی استاتستیك رقمغا (628 میڭ) کو ... 103 میڭ وە حکومتنڭ بیلگیلە دیکی رسمی رقمغا کورە 196 میڭ یاش بالالار مکتبلەرگە کیرە آلمای قالغانلار ...

سابقنی اوقوچیلاریمزنڭ نظر دقتلەرینی اوشبو رقملارغا تارتیب اوتمەکچیمز:

حکومتنڭ تصدیق ایتدیکی پلان بویونچا 721 میڭ یاش بالا اوقوتولمالی ایدی. «سوسیالدی قازاغستان» 5. XII. 32 ساننداولایتلەردەن آلنغان معلوماتلارنی توپلاب اوقو یاشنداغی بالالار سانینی 721 میڭ ایمەس، 401 میڭ 891 دیب کورسەتەدر.

7 نچی دەفتردە یعنی آ ادا بر توکتە اوتکوزوب، فرقە پلەنومی بالالار سانینی 628 میڭ ایکەنلکینی بیلدیرەدر.

بو رقملارنڭ قایسیسی توغرو؟

«سوسیالدی قازاغستان» 5. XII. 32 دە مکتبلەرگە آلنغان بالالارنڭ سانینی 317 میڭ 75 دیسە، آرادا بر کون اوتکەچ 5 نچی فرقە پلەنومی مکتبلەرگە آلنغان بالالارنڭ سانینی 525 میڭ دیەدر.

بو ایکی حسابنڭ قایسی بری توغرو؟

بو سوراقلارغا بز جواب بیرە آلمایمز. لاکن برکنە توغرو نەرسە بار بولسا، او هەم حکومتنڭ بیلگیلەب تصدیق ایتدیکی «بالپیسغا اوقو» پلانینڭ اینکە آشیرلماغانلغیدر.

تاغین بر سوراق بار: بو گا بولشەویکلەرنڭ اوزلەری دە جواب بیرە آلماسالار کیرەك: قازاغستاندا بولماغان 721 میڭ 8-11 یاشلق بالانی بولشەویك حکومتی قایدان آلیب پلانغا یازیب اوتورویدر؟

... بولشەویك پلانلاری دائما شوندایدر.

4 — مکتبلەر حالیغا «سوسیالدی قازاغستان» (23. XII. 32) نەتیجە «مکتبلەر سان ـ صفتی» غا کیلسەك، بولشەویك معارف بلاینڭ وە اوبلانی بوزەگە چیقاریشداغی حرکتلەرنڭ «لاف سوز» (قازاقچا، «دیمین گەکتە») ایکەنلکی آپ آچیق کورونەدر.

بوقاریدا دیدیکمز قازاغستان فرقە بالیی توپلایشندا سعدوقاس اوغلی جالایدارنڭ اوقودیغی معروضەسندە توبەندەگی معلوماتلارنی کورەمز:

«مکتبلەدە سوبا، تەرەزە، ایشیك بولماغانیدان تالای مکتبلەر جابولی قالیب، اوقوتوونڭ بولمای قالاتین فاقتلاری تولوب جاتر ...».

سعدوقاس اوغلی جالایدار بانر سوزینکە دوام ایتب «مین عموم قازاغستان اوچون اولگولو (اورنەك) دیگەن 12 نچی مکتبنی باریب کوردیم ... درسخانەدە بالالار کیملی اوتورار ایکەنلەر ... آوولدان جالاغنە کیلگەن 9-8 جاسار بالالار: «جاتاقخانەمز سووەدوق سوورق، ایت بایلاسا تورغوسیز» دیب شو وایتە توسنی» دیدر.

«ایت بایلاسا تورغوسز!» — مەنە بولشەویکلەرنڭ تورکستان خلقینڭ بولیغا تورکستان یاش بالالاریغا مخصوص سالغان «اولگولو» مکتبی! شونی هەم ئەیتیش کیرەك، کە شو «ایت بایلاسا تورغوسیز اولگولو» مکتب قازاغستان پایتختی آلماآتا شهرندە وە معارف قومیساریننڭ بلاواسطە «قاراووینداغی» بر مکتبدر!

«اولگولو» وە معارف قومیساریننڭ اوز قاراووندا بولماغان آوول مکتبلەرینڭ «صفتی» حقندە سویلەب اوتورووشی هەم آرتیقچادر. بو مکتبلەر توغرالی سوزنی تاغین شو سعدوقاس اوغلی جالایدار بانرغا بیرەیلیك:

«قولداغی مکتب اویلەرینڭ سان-صفتی بیردەی ناچار، مکتب قوردولوسینڭ جوبیاری (پلانی) ایلغی (عیج) اوروندالمای کەلەدی. 1932 نچی جیلی 490 مکتب سالینماق ایدی، اوتان 133 ی

Abdulvahap Kara

سالدی، سالیب جاقانی 180. آل سول سالیغانلاردینگ قادیکر
(بورمال) مکتب قاتارینا قوشولغان هیچ بری جوق. اوتیکنجی
ایپیکی، نەرەدەسی، تاغی تالای سول سیقلداری جوق....

5 — «سوبالدی قازاغستان»دان اوزگەرتمەسدەن کوچوردیگیم
بو قاریداغی معلوماتغا تۆبەندە کیلەدرنیدە قوشومچا ایتمه کچیمز:

حاضردا قازاغستاندا -12- یوکسەك درجەلی مکتب بارمش.
بولاردا اوقوچی 3900 طلبەنینگ 2000 ی قازاق طلبەلری ایمش.
106 تەخنیکوم وە یوموشچی فاکولتەلەری (اورتا درجەلی مکتب-
لەر) بولوب، بولاردا اوقوچی 58822 طلبەنینگ 15 مینگی قازاقلار
ایمش. تەخنیکوملاردەن 12 سی معلملەر تەخنیکومی.

6 — اوترافلاشترو مسئلەسی. «سوبالدی قازاغستان» غازیته-
سینینگ 32 .XII .9 دەکی سانیدا باسیلغان معلوماتغا کورە، 1933
نجی ییل ایچیندە 120 مینگ اوی (عائله) اوترافلاشتریلاجاقمش.
بونینگ 70 مینگ اوی اوتکەن ییللار حسابیدان بولوب، 50 مینگی
یەڭیدەن قوشولاجاقدر.

بختلی بر اولەنمه

شو ییل 15 نجی مارتدا بەرلیندە یاشاب تورغان یورتداشیمز
ریمزدان دوقتور اسحاق اوغلی عبدالوهاب (اوقتای) بیك بیلەن
بەرلین دارالفنونی طبیعیات شعبەسی دوقتورانتلاریندان سعیدە شیر
احمد خانمنك توییلەری بولوب نکاحلاری اوقولدی.

«یاش توركستان» هر ایکی یورتداشیمزگە بختلی اوزون
عمرلەر تیلەیدر وە غربدە قورولغان بو یاش توركستان عائلەسیگە
حر وە مستقل توركستاندا مسعود بر یووا تلەیدر.
(خبرلەرینك دوامی قاپانینك 2 وە 3 نجی بیتلەریندەدر).

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Stereotypdruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

موسقوا «پراودا»سی مخبرینینگ شکایتی

موسقوا «پراودا»سینینگ 7 مارت تاریخلی نومروندا توركستان-
داغی ملتچیلکلەردەن شکایت ایتیلەدر. «پراودا» مخبری اوزغارتیسیغا
اوزبیکستان وە توركمەنستاندا بورژوآ ملتچیلەرلە باپلارنینگ شدتلی
مقاومتلەری کورولمەکدە» دیب یازادیر. مخبر بورژوآ ملتچی
عنصرلارنینگ ساویت آپاراتیغا — معارف وە زراعت ادارەلەریگە
یرلەشمەکدە، حتی قسماً فرقەغا سوقولماقدا بولغانلقلاریندان
شکایت ایتەدر. رشتان رایونیدا «موشتومزورلارنی قولاش پردەسی
آستیدا قولخوزلاردان کمبغل باترافلارنی چیقاردیلار» دیەدر.
بر کودور محمد اوغلی کولاکلارنی جرادەن قوتقاروب کمبغل-
لارنی جرالاندیرمش. رایون فرقەکاتبی کولاك وە ملتچیلەرگە
زرە یلەنی بیرمش. یاختا حصاردا ملتچی عنصرلار قولخوزلارنینگ
باللارینی تالاب اوزلەرینی بوزوب یوبارغانلار ایمش.
مخبر سمرقندەکی یاختاچیلق اینستیتوتی مدیرینینگ اوزبیك
بولماغان اوقوچیلارغا تأمینات بیریشدەن باش تارتوب، «باری بر
بولار اوزبیکستاندا ایشلەمەیدرلەر. او وقت نیمە اوچون اولارغا
تأمینات بیریب اوتوروش کیرەك؟» دیگەنینی یازادر.
«پراودا» مخبرینینگ یازووینا قاراغاندا، اورتا آسیا یاختا
اینستیتوتیدە دەرس بیروچی بورژوآ ملتچیلەر «همان استقلالدان بحث
ایتیب تورسەدە بولار بوش سوزدەن گە عبارتدر. حقیقتدە ایسە
بوتون بو خلقلارنینگ حیاتینی روسلار اوز قوللاریدا اویون قیلماقدا-
لار» دیگەن فکرلەرنی سویلەگەنلەر.
توركمەنستان فرقە تشکیلاتلاری یرلی ملتچیلکگە کوز یوم-
وب اولارنی کورمەسلیککە سالغانلار ایمش.